

DDR's *Volksmarine* og Danmark

Indledning

Den østtyske marine har fra grundlæggelsen i 1950 og frem til nedlæggelsen af DDR (*Deutsche Demokratische Republik*) og den tyske genforening i 1990 tit stået i anden række hos udenlandske iagttagere af de østtyske væbnede styrker. Det har der været gode grunde til, i første række fordi det, der var den overordnede betegnelse for de østtyske væbnede styrker, nemlig den *Nationale Volksarmee*, dækkede over både hær, flåde og luftvåben og i perioder også grænsetropperne. Blandt disse spillede den østtyske hær den altdominerende rolle. Hvis man ser på jubilæumsværket i anledning af 40-årsdagen i 1985 for grundlæggelsen af DDR væbnede styrker, nemlig *Armee für Frieden und Sozialismus – Geschichte der Nationalen Volksarmee der DDR*¹ er hærens overvægt slående; ser man bort fra plancher og fotos, som viser skibstyper og uniformer for den østtyske flåde, indeholder den ordrige, men dog lidet præcise tekst kun lidt, som konkret henviser til udviklingen af den østtyske *Volksmarine* (eller for den sags skyld det østtyske luftvåben) i årene op til 1985. Opmærksomheden er tydeligt rettet mod den østtyske hær og dennes centrale rolle i DDR's militærsystem. I DDR's egen "rangfølge" stod hæren øverst, DDR's luftvåben som nr. 2, og *Volksmarine* som nr. 3.

Desuagtet spillede DDR's *Volksmarine* en væsentlig rolle i en væbnet konflikt med NATO som en del af "Den Forenede Østersøflåde", dvs. Warszawapagtens sømilitære styrker i Østersøen, som i tilfælde af en krig sammen med "Kystfronten" skulle sætte sig i besiddelse af det nordlige Tyskland, Danmark og Nederlandene. Som den geografisk set vestligst beliggende af de tre Warszawapagtflåder i Østersøen (*Volksmarine*, den polske flåde og så den sovjetiske Rødbannerflåde) spillede *Volksmarine* en central rolle som den flåde, der som udgangspunkt ville blive den første blandt de tre Warszawapagtflåder, der ville komme i kamp med det danske Søværn og den vesttyske *Bundesmarine* i tilfælde af en væbnet konflikt medi den vestlige Østersø og de danske stræder.

1 Reinhard Brühl o.a. (udg.), *Armee für Frieden und Sozialismus – Geschichte der Nationalen Volksarmee der DDR* (Berlin, DDR, 1985). Jeg takker professor emeritus Peter Bogason og generalmajor Jørgen Hjorth for gennemlæsning af manuskriptet og for gode råd.

Hovedvægten i denne artikel vil ligge på en fremstilling og analyse af:

- *Volksmarines* rolle i De Forenede Østersøflåders planlægning,
- *Volksmarines* deltagelse i en krig mellem Warszawa-pagtlandene og NATO.

Artiklen kan ses som et supplement til forfatterens to artikler om det landmilitære forsvar af den sjællandske øgruppe og Bornholm i Den Kolde Krigs sidste to årtier, som blev bragt i *Fra Krig og Fred* i 2021-bindet (som omhandler 1970'erne) og i 2023-bindet (som omhandler 1980'erne).

Forskningssituationen

Under Den Kolde Krig, dvs. frem til 1989, var det begrænset, hvad der udkom om de østtyske væbnede styrker i NATOs medlemslande; en undtagelse er Thomas M. Forster, som i 1965 udsendte monografien *NVA: Die Armee der Sowjetzone*. Bogen, som udkom i flere oplag, udgjorde sammen med Siegfried Breyer og Peter Joachim Lapps monografi om *Volksmarine* med titlen *Die Volksmarine der DDR. Entwicklung – Aufgaben – Ausrüstung* fra 1985 stort set de eneste behandlinger af *Volksmarine* set i et vestligt perspektiv. Murens fald i 1989 og Tysklands genforening i 1990 og dermed opløsningen af NVA betød, at der blev åbnet op for helt nye vinkler i udforskningen af de østtyske væbnede styrker. Dels derved at de østtyske militære arkiver, som dengang var beliggende i Potsdam, blev tilgængelige for vestlige forskere, dels derved at officerer m.fl. fra NVA i 1990'erne medvirkede i en række monografier og erindringsudgivelser om, hvad det ville sige at være officer i de østtyske væbnede styrker. NVA's arkiver er nu flyttet til det tyske militærarkiv i Freiburg i.B. (*Bundersarchiv – Militärarchiv*).

Hvis man ser på arkivadgangen, er forholdet imidlertid det, at man fra østtysk side inden åbningen af arkiverne destruerede eller afgav til Sovjetunionen samtlige de dokumenter, som vedrørte NVA's operative deltagelse i Warszawapagtens krigsplanlægning for en krig med NATO. Dokumenter vedrørende NVA og dermed også *Volksmarines* deltagelse i øvelser sammen med Warszawapagtens øvrige medlemslande blev dog bevaret. Blandt de første vestlige vurderinger af de indtil da lukkede østtyske arkivalier om NVA udsendte det tyske forsvarsministerium i 1992 en rapport med titlen *Warsaw Pact Military Planning in Central Europe: Revelations From The East German Archives*.² Den blev fulgt op af Beatrice Heusers artikel om "Warsaw Pact Military Doctrines in the 1970s and 1980s: Findings in The East German Archives".³

Hvad angår forskningssituationen i Danmark, kunne Carl-Axel Gemzell som den første på basis af de åbnede østtyske arkiver i 1996 udsende sin redegørelse

2 Se *Cold War International History Project*, nr. 2/1992.

3 Udkommet i *Comparative Strategy*, vol. 13, s. 437-457 (1993).

for *Volksmarine* og Danmark under titlen ”Warszawapakten, DDR och Danmark. Kampen för en maritim operationsplan” i *Historisk Tidsskrift*. Artiklen var en politologisk/militær redegørelse med det formål ”att belysa en militär diskurs, som utvecklades i öst under det kalla kriget och dess implikationer för Danmark”.⁴ Hovedvægten lå på udviklingen i de første årtier af *Volksmarines* rolle som en del af Warszawa-pagtens maritime tilstedeværelse i Østersøen. Trusselsbilledet blev belyst i DIIS-rapporten om *Danmark og den Kolde Krig*, der i bind 3 behandlede NVA og *Volksmarines* deltagelse i en væbnet konflikt med Danmark; dette blev suppleret med såvel P. Grooss’ bidrag om *Volksmarine* fra 2005 samt Peter Bogasons monografi *Søværnet og den kolde krig* fra 2016, som også behandler trusselsbilledet. Til dato er disse de eneste danske publikationer om *Volksmarine*.

Til gengæld eksisterer der på tysk et større antal monografier fra årene siden genforeningen, som behandler NVA som en institution i DDR-staten og dens rolle i en krig mellem Warszawapakten og NATO. Den (vestlige) interesse gik i to retninger, dels at få belyst, hvorledes dagligdagen var for en befalingsmand eller menig i de østtyske væbnede styrker, dels at få afklaret, hvilken rolle NVA var tiltænkt i Warszawapagtens planer for en væbnet konflikt med NATO. Interessen i disse monografier er i vidt omfang koncentreret om den østtyske hær. Ikke desto mindre rummer disse monografier også afsnit om *Volksmarine*, som f.eks. Manfred Backerra (udg.), *NVA – Ein Rückblick in die Zukunft – Zeitzeugen berichten über ein Stück deutscher Militärgeschichte* (1992), hvor den tidligere kontreadmiral Günther Pöschel gav sin vurdering af *Volksmarine*, baseret på egne oplevelser. En anden er samleværket *NVA – Anspruch und Wirklichkeit nach ausgewählten Dokumenten* med Klaus Naumann som udgiver (1996), hvor kommandør Walter Jablonsky fra *Bundesmarine* giver et overblik over *Volksmarines* historie. Som en reaktion mod, hvad man fra østtysk side så som en vesttysk bestræbelse på at skildre NVA’s historie i negative termer, udsendte et forfatterkollektiv med den tidligere oberst i NVA Wolfgang Wünsche som udgiver og bestående af tidligere NVA-officerer i 1998 en monografi med titlen *Rührt Euch! Zur Geschichte der NVA* (1998) som bind 1 i et værk om NVA’s historie, hvor den forhenværende kommandør Fritz Minow behandlede *Volksmarines* historie. Som bind 2 udkom i 2001 *Im Gleichschritt? Zur Geschichte der NVA*, hvor formålet var at få belyst Sovjetunionens indflydelse på DDR’s militærpolitik.

Mens de ovenfor nævnte monografier lagde grunden til at få skaffet klarhed over, hvilke størrelser NVA og *Volksmarine* egentlig var efter koldkrigsårenes omfattende hemmeligholdelse af information om NVA af de østtyske myndighe-

4 Carl-Axel Gemzell, ”Warszawapakten, DDR och Danmark. Kampen för en maritim operationsplan” i: *Historisk Tidsskrift*, bind 96, 1996, s. 32; Dansk Institut for Internationale Studier, *Danmark og den kolde krig*. Bind 3 (København 2005); Poul Grooss, *Fra vinduesdekorator til admiral: Volksmarines korte historie* (2005) hentet fra: <https://www.krigsvidenskab.dk> samt Peter Bogason, *Søværnet og den kolde krig – Politik, strategi og taktik* (København 2016).

der, er der efter århundredeskiftet fremkommet et antal monografier, som analyserer NVA og *Volksmarines* rolle som en del af DDR's militærpolitik og placering i samarbejdet i Warszawapagten sammen med i første række den sovjetiske østersøflåde og den polske flåde. Der er tale om ny viden, som hermed er søgt inddraget i en dansk vurdering af *Volksmarine*. Fra serien *Militär-geschichte der DDR* er to monografier benyttet, nemlig Torsten Diedrich o.a. (udg.), *Der Warschauer Pakt. Von der Gründung bis zum Zusammenbruch 1955 – 1991* (2009) og Heiner Bröckermanns *Landesverteidigung und Militarisierung – Militär- und Sicherheitspolitik der DDR in der Ära Honecker 1971 – 1989* (2011), der kort og kompakt behandler *Volksmarines* struktur og opgaver i 1970'erne og 1980'erne.

En monografi, som alene behandler *Volksmarine*, er Friedrich Elchlepp *Die Volksmarine der DDR: Deutsche Seestreitkräfte im Kalten Krieg* (2000). Bogen er skrevet af et forfatterkollektiv bestående af tre tidligere marineofficerer i *Volksmarine* og en marineofficer fra *Bundesmarine* (bl.a. fhv. kontreadmiral Friedrich Elchlepp, fhv. kommandør Fritz Minow samt kommandør Jablonsky fra *Bundesmarine*). Som det er tilfældet med andre bidrag om NVA, udarbejdet af tidligere NVA-officerer, er monografien sparsom med oplysninger om *Volksmarines* opgaver i tilfælde af krig.

Om *Volksmarine*, forstået som en del af Den Forenede Østersøflåde, udsendte Fritz Minow i 2011 sin monografi *Die NVA und Volksmarine in den Vereinten Streitkräfte – Geheimnisse der Warschauer Vertragsorganisation*; der er tale om et detaljeret værk, baseret på bl.a. en omfattende udnyttelse af *Volksmarines* arkiver. Samme emne er ligeledes behandlet i Rüdiger Wenzke (udg.), *Die Streitkräfte der DDR und Polen in der Operationsplanung des Warschauer Paktes* (Potsdamer Schriften zur Militär-geschichte, Band 12, 2010) og i Torsten Diedrichs artikel om „Die DDR-Marine in den Vereinten Seestreitkräften des Warschauer Paktes und das Operationsgebiet Ostsee“ i Thomas Wegener Friis og Michael F. Scholz (udg.), *Ostsee – Kriegsschauplatz und Handelsregion, Festschrift für Robert Bohn* (2013). I sin artikel i *Siden Saxo* (2019, nr. 3) om ”Krigsplanlægning og fjendebilder- Den Polske Front”, har Steen Andersen beskrevet den polske planlægning for en væbnet konflikt i Nordtyskland og Østersøen, men uden at nævne *Volksmarine*. NVA's placering i tysk militærhistorie blev senest gennemgået af Sönke Neitzel i hans *Deutsche Krieger - Vom Kaiserreich zur Berliner Republik - eine Militär-geschichte* (2020), hvor hovedvægten i gennemgangen af NVA lå på dets rolle i det østtyske politiske system og i Warszawapagten.

Grundlæggelsen af den østtyske Volksmarine og dens udvikling op til ca. 1980

Grundlæggelsesdatoen for opbygningen af en flåde i det, som man i daglig tale i Danmark under Den Kolde Krig kaldte ”Østtyskland”, kan sættes til den 15. juni 1950.⁵

Den dag beordrede det østtyske indenrigsministerium, at der skulle oprettes en *Hauptverwaltung Seepolizei* med den opgave at patruljere og kontrollere DDR's søterritorium samt fjerne miner og skibsvrag fra Anden Verdenskrig.⁶ I og med at de to Tysklunde fortsat var demilitariseret i medfør af Potsdamaftalen fra 1945 om det besatte Tysklands fremtidige status, henhørte organisering og indsats af østtysk politi, det være sig til lands eller til vands, under det østtyske indenrigsministerium. Eftersom man fra sovjetisk side (det var kun fem år siden, krigen med Tyskland, som havde kostet ca. 27 mio. sovjetborgere livet, var slut) betragtede den østtyske statsdannelse som et besejret og underlagt område med en vrangvillig befolkning, som man frit kunne disponere over, skal baggrunden for oprettelsen af dette søpoliti derfor findes i en beslutning fra Sovjetunionens ministerråd af 25. april 1950. I medfør af denne overgav den sovjetiske besættelsesmagt visse grænsepolitimæssige beføjelser til DDR's regering til brug i ”tyske farvande”. For at håndhæve disse beføjelser stipulerede ministerrådsbeslutningen, at der oprettedes en ”grænsepolitimæssig tjeneste til søs” med et antal minestrygere og andre fartøjer og med en personelstyrke på op til 1.000 mand. Og for at sikre den fulde sovjetiske kontrol over dette søpoliti stipulerede beslutningen også, at der skulle oprettes en østtysk forbindelsesstab, som skulle varetage koordineringen med ”rådgiverne” fra de sovjetiske marinemyndigheder i besættelseszonen, med en personelstyrke på op til 170 mand. (”Rådgivernes” opgave var at sikre, at opbygningen af østtysk søpoliti nøje fulgte sovjetiske normer på dette område. De sidste sovjetiske ”rådgivere” blev trukket hjem så sent som i 1958). For at sætte dette kontrolbehov i relief fastlagde ministerrådsbeslutningen også, at selve den nyoprettede forvaltning for søpolitiet, *Hauptverwaltung Seepolizei*, i

5 Om oprettelsen af *Volksmarine*, se Siegfried Breyer/Peter Joachim Lapp, *Die Volksmarine der DDR. Entwicklung – Aufgaben – Ausrüstung* (München 1985), s. 12 ff.

6 Når der i det følgende tales om ”østtysk” eller ”Østtyskland”, henvises til det landområde, der oprindeligt udgjorde den sovjetiske besættelseszone i det besejrede Tyskland. Den 7. oktober 1949 oprettedes med udgangspunkt i denne en separat østtysk stat med begrænset suverænitet under betegnelsen ”Deutsche Demokratische Republik” (DDR). Når der tales om ”vesttysk” og ”Vesttyskland” henvises til det landområde, der oprindeligt udgjorde de tre vestlige besættelseszoner i det besejrede Tyskland, og som den 20. september 1949 forenedes under betegnelsen ”Bundesrepublik Deutschland” eller Forbundsrepublikken Tyskland- også her med begrænset suverænitet.

det østtyske indenrigsministerium i Østberlin skulle have en personelstyrke på ca. 55 medarbejdere. Forskellen er til at få øje på.⁷

Det materielle udgangspunkt blev, at den sovjetiske besættelsesmagt overdrog det østtyske søpoliti seks minestrygere, som tidligere havde tilhørt den tyske *Kriegsmarine*. Deres tilstand var dog ”ubeskrivelig dårlig”, og det krævede betydelige anstrengelser at gøre dem brugbare.⁸ Kombineret med bjergningen af vrak af krigsfartøjer fra Anden Verdenskrig og deres istandsættelse indledtes opbygningen af det, der over årene skulle blive til en egentlig østtysk flåde. Allerede i slutningen af 1950 kunne DDR’s værftsindustri levere de første mindre fartøjer til overvågning af DDRs havne og sikring af sømylegrænsen. Ved årsskiftet 1951/52 var der i alt 3.000 ansatte. Det første skoleskib var førkrigstidens danske inspektionsskib *Hvidbjørnen* fra 1929; det var den 29. august 1943 blevet sænket af sin danske besætning, men efter bjergning af den tyske besættelsesmagt var fartøjet sejlet til Wismar. Under navnet *Ernst Thälmann* fungerede det som skoleskib frem til 1963.⁹

Et vigtigt element i opbygningen af *Seepolizei* var oprettelsen af søofficersskole i Parow nær Stralsund i 1952. I modsætning til Det Kasererede Folkepoliti disponerede *Seepolizei* ikke over en kadre af tidligere værnemagtsofficerer, som i sovjetisk krigsfangenskab havde set lyset og ladet sig omvende til kommunismen; dette var tilfældet for et mindre antal af de tilfangetagne hærofficerer, som spillede en afgørende rolle i opbygningen af den østtyske hær. Imidlertid disponerede *Seepolizei* over en kadre i underofficersklassen fra den tidligere *Kriegsmarine*, som i krigsfangenskabet havde brudt radikalt med deres fortid, f.eks. den senere viceadmiral Wilhelm Ehm (se nedenfor). I årene fra *Seepolizei*s grundlæggelse spillede denne gruppe en central rolle. Den blev i 1950’erne suppleret med tilgangen af nye rekrutter og officerskadetter, som efter politisk ønske fortrinsvis rekrutteredes fra arbejderklassen.¹⁰

En særlig problemstilling var, hvorvidt søpolitiet skulle uddannes efter tysk marinetradition; det begyndte man faktisk på, men allerede kort efter oprettelsen stod det klart (uden tvivl efter påvirkning fra de sovjetiske ”rådgivere”), at dette ikke var en farbar vej. Imidlertid gik der nogen tid, før underviserne i *Seepolizei* kunne få adgang til sovjetiske lærebøger, regelsæt og tjenesteforskrifter for kampuddannelsen og livet ombord m.v. En klar forbedring af mulighe-

7 Gerhard Wettig, „Neue Erkenntnisse aus sowjetischen Geheimdokumenten über den militärischen Aufbau in der SBZ/DDR 1947-1952“, *Militärgeschichtliche Mitteilungen*, nr. 53 (1994), s. 406 og 412 f.

8 Pöschel (1992), s. 152.

9 Se Poul Grooss, *Fra vinduesdekorator til viceadmiral: Volksmarines korte historie* (2005), hentet fra: <https://www.krigsvidenskab.dk>.

10 Elchlepp, Friedrich (udg.), *Die Volksmarine der DDR: Deutsche Seestreitkräfte im Kalten Krieg* (Hamburg 2000), s. 296.

den for at opbygge *Seepolizei* som en tro kopi af tilsvarende sovjetiske institutioner kom i 1952, hvor de første ca. 50 østtyske kursister påbegyndte en toårig søofficersuddannelse på "Den Baltiske Rødbannerflådes" (dvs. den sovjetiske Østersøflåde) officerssskole i Kaliningrad (det tidligere Königsberg); fra 1954 blev dette fulgt op af de første *Seepolizei*-kursisters deltagelse i undervisningen på søkrigsakademiet *Voroshilov* i Leningrad (nu Sankt Petersborg). Fra 1954/55, hvor den første gruppe af østtyske kursister vendte tilbage, blev sovjetisk militærvidenskab den retningsgivende i *Volkspolizei-See*.¹¹

1. juli 1952 omdøbtes *Hauptverwaltung Seepolizei* til *Volkspolizei-See* (VP-See). Dette skete, samtidig med at det bevæbnede *Bereitschaftspolizei* (beredskabspolitiet), som var den del af det østtyske politi, der fra grundlæggelsen i 1948 udgjorde de første egentlige bevæbnede styrker, ved samme lejlighed omdøbtes til *Kasernierte Volkspolizei* (det kasererede folkepoliti, forkortet KVP). Dermed var grundlaget lagt til det, der senere skulle blive de østtyske væbnede styrker. I 1956 blev *Volkspolizei-See* en egentlig marine, idet den *Nationale Volksarmee* (NVA), bestående af DDR's hær, flåde og luftvåben, oprettedes som en samlebetegnelse for DDR's væbnede styrker. *Volkspolizei-See* omdøbtes ved den lejlighed til NVA's *Seestreitkräfte*.

Med hensyn til besættelsen af den øverste ledelse af søpolitiet holdt det østtyske styre sig til det politisk pålidelige. Som en af de første chefer udnævntes i 1950 Waldemar Verner (1914 - 1982). Han var af profession vinduesdekoratør og havde tilbragt årene fra 1938 til 1945 som flygtning i Danmark, tilknyttet det illegale tyske kommunistpartis (KPD, *Kommunistische Partei Deutschlands*) afdeling i Danmark. Under den tyske besættelse deltog han bl.a. i oprettelsen af en filial af *National Komitee "Freies Deutschland"*¹² blandt tyske soldater i Danmark med det formål at få dem til at desertere. I den sammenhæng arbejdede han tæt sammen med Danmarks Kommunistiske Parti (DKP). Efter krigen var han i årene 1952 til 1959 chef for det østtyske søpoliti, afbrudt af studier ved det sovjetiske søkrigsakademi i Leningrad. Fra 1959 og indtil pensioneringen i 1978 var han

11 Fritz Minow, *Die NVA und Volksmarine in den Vereinten Streitkräfte – Geheimnisse der Warschauer Vertragsorganisation* (Friedland 2011), s. 321 f. Minow (1933-2014) var som nævnt kommandør i *Volksmarine* og var uddannet på søkrigsakademiet i Leningrad; han havde gjort stabstjeneste i bl.a. hovedkvarteret for Warszawa-pagten i Moskva og fra 1974 i *Volksmarines* stab; ud over at være forfatter til flere udgivelser af militære forhold var han også medoversætter i den østtyske udgave af Gorshkovs monografi om *Statens Sømagt*. Se også hans bidrag „Die Seestreitkräfte der Nationalen Volksarmee – von der Seepolizei zur Volksmarine i Wünsche“ (1998), s. 259 og s. 264.

12 *National Komitee "Freies Deutschland"* blev oprettet i juli 1943, hovedsagelig bestående af soldater og befalingsmænd blandt tyske krigsfanger fra slaget om Stalingrad, suppleret med tyske kommunister, som var flygtet til Sovjetunionen efter nazisternes magtovertagelse i 1933. Formålet var gennem propaganda at få tyske soldater og enheder til at desertere og derved bane vejen for Nazitysklands sammenbrud.

viceforsvarsminister og chef for NVA's politiske hovedforvaltning; her så han det som sin fornemste opgave at sikre, at "de politiske organer og partiorganisationer, alle kommunister, kreativt og initiativrigt virkeliggjorde SEDs¹³ generelle linie i NVA", og endvidere at sikre "en styrkelse af partiorganisationernes kampkraft og garanti for deres indflydelse på alle sider af det militære liv".¹⁴

I 1978 afløstes han af kontreadmiral, senere viceadmiral og admiral, Wilhelm Ehm (1918-2009), som sad på chefposten helt frem til pensioneringen i 1987. I modsætning til Verner besad Ehm indsigt i en central del af søkrigsførslen: Som udlært elektriker havde Ehm under Anden Verdenskrig gjort tjeneste som radiotelegrafist i *Kriegsmarine* og blev som underofficer dekoreret med *Kriegsverdienstkreuz*. I 1945 blev han sovjetisk krigsfange.

Om *VP-Sees* udvikling kunne Ehm i 1979 bemærke, at "allerede ved slutningen af 1955 var *VP-See* i stand til ... sammen med enheder fra KVP at løse bestemte opgaver i forsvaret af DDR's kyster".¹⁵ Sit blivende navn for den østtyske marine fik *Volkspolizei-See* i 1960, hvor DDR's Forsvarsråd besluttede at give det navnet *Volksmarine*. Hensigten var at knytte marinen til "den tyske arbejderbevægelses revolutionære traditioner og til opbygningen af DDR". Selve navnetildelingen fandt da også sted i november 1960 på årsdagen for de revolutionære matrosers mytteri i den kejserlige marine i Kiel i 1918; et centralt element i opbygningen af en progressiv tradition for den østtyske marine. På det traditions-mæssige område udgjorde *Volksmarine* således et klart brud med traditionerne fra den kejserlige tyske marine og Weimar-republikkens *Reichsmarine* for slet ikke at tale om Det Tredje Riges *Kriegsmarine*.¹⁶

På det tidspunkt havde udviklingen af de østtyske søstridskræfter gjort betydelige fremskridt. Gennem indførelsen af sovjetisk maritim teknik og i et nært samarbejde med sovjetiske marineofficerer sikredes, at *Volksmarines* fartøjer kunne arbejde sammen med tilsvarende skibstyper i den sovjetiske Østersøflåde

13 SED, som stod for *Sozialistische Einheitspartei Deutschlands* (på dansk: Tysklands socialistiske enhedsparti), kom til verden i april 1946, hvor det daværende østtyske socialdemokrati (SPD) og det daværende østtyske kommunistparti (*Kommunistische Partei Deutschlands*) efter ønske fra de sovjetiske besættelsesmyndigheder blev tvangsforenet i et nyt parti, SED. Magten i dette parti kom dog hurtigt til at ligge hos den personkreds, der kom fra KPD som Walter Ulbricht og Erich Honecker, som begge blev generalsekretærer for SED. Det socialdemokratiske element forsvandt hurtigt ud af det nye parti.

14 Se Helmut Müller-Enbergs (udg.), *Wer war wer in der DDR?* (Berlin 2010) og kortbiografien over Verner i Brühl (1985), s. 100.

15 Se Breyer/Lapp 1985, s. 13.

16 NVA så sig som "arvtager og viderefører af alt progressivt og revolutionært i den tyske militærhistorie" og orienterede sig på denne baggrund mod et selektivt udvalg af opbyggelige hændelser i tysk historie som f.eks. oprørerne under de tyske revolutioner i 1848/49, "den røde Ruhr Armé" i 1920 og tyske "interbrigadister" i Den Spanske Borgerkrig; citatet er fra Brühl (1985), s. 21; se også illustrationen af NVA's rødder i tysk militærhistorie på side 20; endvidere Neitzel (2020), s. 416 f.

og den polske flåde. I 1956 modtog *Volksmarine* sine første større fartøjer, nemlig to fregatter af den sovjetiske RIGA-klasse, senere forøget med yderligere to. De blev i 1978 afløst af tre sovjetisk byggede KONI-klassekorvetter. Sammen med RIGA-klasse-fregatterne var disse fartøjer *Volksmarines* største kampskibe.

I 1957 modtog flåden den første sovjetiske torpedobåd af typen P-6; i alt modtog *Volksmarine* 27 fartøjer af denne klasse. Da de var slidt op ved tressernes slutning, modtog flåden som afløsning i alt 15 torpedobåde af den sovjetiske SHERSHEN-klasse. Ud over torpedobåde modtog *Volksmarine* også 12 sovjetisk byggede missilbåde af OSA-klassen i 1962, hver med fire affyringsrør for den sovjetisk byggede SS-N-2A skib-til-skib-missiler. Denne skibsklasse udgjorde en styrkelse af Warszawapagtlandenes flåder i Østersøen, men i takt med at NATO indførte bl.a. HARPOON- og KOMORAN-missiler, blev missilbådene af OSA-klassen efterhånden overhalet teknologisk.

Med hensyn til Ubådsbekæmpelse byggedes efter mindre tilløb med sovjetisk byggede fartøjer på DDR-værftet i Wolgast i 1970'erne i alt 16 korvetter af PAR-CHIM-klassen. Med et displacement på 800 tons var den klasse den største skibstype, som byggedes i DDR. Hertil kom i alt 22 minelæggere af KRAKE-klassen og HABICHT-klassen samt 51 minestrygere og patruljebåde af KONDOR-klassen.¹⁷

Foto af minelægger af KRAKE-klassen. Tid og sted for billedet er ikke kendt, men antageligt er fotograferingen sket fra et af Forsvarets skibe i 1970'erne. Kilde: Forsvarsgalleriet.

17 For data om *Volksmarines* fartøjer, se Breyer/Lapp (1985), s. 112 ff.

Hvad angik opbygningen af et Ubådsvåben i *Volksmarine* tog den sovjetiske forsvarsminister, marskal R.Y. Malinovski, spørgsmålet op i 1963 under en samtale med chefen for *Volksmarine*. Med henvisning til, at *Bundesmarine* nu byggede Ubåde, og det forhold, at tyskerne historisk set var pionerer i bygningen af Ubåde, burde DDR efter Malinovskis mening indlede bygningen af Ubåde, hver med displacement på ca. 100 tons og særligt egnede til de små vanddybder i Østersøen og Nordsøen. Det skete imidlertid aldrig.¹⁸

Volksmarines bestand af krigsskibe så ved udgangen af 1969 således ud:
4 fregatter af RIGA-klassen,
22 minelæggere,
12 missilfartøjer af OSA-klassen,
37-38 torpedobåde af typen P 6 P 4 og SHERSHEN,
6 landgangsfartøjer af ROBBE-klassen,
12 landgangsfartøjer af LABO-klassen.

Landgangsøvelse med styrker og landgangsfartøj fra DDR. Tid og sted ukendt.
Kilde: Forsvarsgalleriet / FOV, Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjenestes arkiv.

18 Minow (2011), s. 325.

Volksmarines hovedkvarter lå i Rostock-Gehlsdorf; ud over skoler og tekniske institutioner var den østtyske flåde opdelt i tre flotiller, der var fordelt som følger:

1. flotille i Peenemünde med landgangsskibene,
4. flotille i Rostock-Warnemünde med fregatter og korvetter samt minestrygere og patruljebåde,
6. flotille, som først var baseret i Sassnitz på Rügen, men senere flyttedes til et nyt støttepunkt i Bug Dranske på det nordvestlige Rügen, sydøst for Gedser. Flotillen omfattede missil- og torpedobådene.¹⁹

Hertil kom et stort antal hjælpeskibe, som kunne anvendes til bl.a. bjergning og bugsering, samt forsynings- og beboelseskibe, som kunne bugseres til en anden ankerplads og f.eks. i en krigssituation blive benyttet som baser for forsyningen af *Volksmarines* fartøjer i danske farvande.

Den samlede mandskabsstyrke udgjorde ca. 18.000 mand.²⁰

Hvad angår den materielle udvikling op til 1989, blev to mobile kystraketafdelinger opstillet efter sovjetisk forslag; opstillingen af begge afdelinger indledtes i 1980 på basis af det sovjetiske missilsystem RUBESH. En helikopterenhed på 30 helikoptere kom til i 1980'erne, ligesom en marineflyvereskadrille med 24 jagerbombere blev opstillet i 1985.²¹

Fælles for beredskabet på *Volksmarines* sejllende enheder er, at de lå på et meget højt varsel:

85% af besætningen skulle altid være ombord. Det høje beredskab kunne ikke berettiges på grund af en nøje trusselsvurdering. Det skyldtes formentlig den ideologisk betingede trusselsopfattelse.

Flådens personel var ikke særligt professionel. Man manglede brændstof til skibene og dermed sejltilid til besætningerne. Desuden var materiellet ikke særligt godt eller pålideligt, vedligeholdelsen var ringe, og skibenes "levetid" ca. halvdelen af, hvad vi kender til i Vesten.²² Dette kan suppleres med den iagttagelse, at *Volksmarine* som en del af NVA var den eneste, som i fredstid havde visuel kontakt med den formodede aggressor og "klassefjende" fra NATO i skikkelse af de besætningsmedlemmer fra det danske Søværn og den vesttyske *Bundesmarine*, som de østtyske fartøjer mødte under sejladsene i Østersøen. Først i 1980'erne var det den danske iagttagelse, at mens besætningerne på de polske krigsskibe var "*by far the most friendly*", og besætningerne på de sovjetiske "*coolly correct*,

19 For den geografiske placering af flotillerne, se Rüdiger Wenzke, "Die Nationale Volksarmee (1956 – 1990)", i: Torsten Diedrich (udg.), *Im Dienste der Partei. Handbuch der bewaffneten Organe der DDR* (Berlin 1998), s. 475 f. Om raketbevæbningen af *Volksmarine* og udviklingen af en østtysk amfibiekapacitet, se nedenfor.

20 Breyer/Lapp (1985), s. 25 og Grooss (2005), s. 13.

21 Se Elchlep (2000), s.169 f. og Bogason (2016), s. 268.

22 Grooss (2005), s. 7.

always painstakingly respecting the rules of passage through the Danish straits”, så var besætningerne på *Volksmarines* fartøjer sommetider *”arrogantly aggressive”*.²³

Oveni kom, at *Volksmarines* sejlene enheder også skulle bekæmpe *Republikflucht*, dvs. at hindre, at DDR-borgere prøvede at flygte fra DDR over havet. Det var et bevogtningsarbejde, som foregik i nært samarbejde med *Grenzbrigade Küste*, som siden 1957 havde stået for bevogtningen af søgrænsen, det være sig i form af patruljering i DDR’s territorialfarvand (som i 1985 blev udvidet til 12 sømil), langs kysterne og i havne samt adgangskontrol af passagerer i DDR’s eneste færgehavne, Warnemünde og Sassnitz, hvorfra færgeforbindelserne til henholdsvis Gedser og Trelleborg i Sverige samt Sovjetunionen udgik.

Disse forhold krævede i østtysk optik en særlig vægt på det politiske arbejde, som SED’s partioorganisation (som var aktiv på alle DDR’s sejlene enheder, det være sig DDR’s handelsflåde eller *Volksmarine* samt skoler og institutioner), utrætteligt udfoldede. Ifølge tjenestereglementet for officerer i *Volksmarine* var formålet med det politiske arbejde at ”afsløre klassefjenden og hans reaktionære, aggressive politik, opdrage besætningsmedlemmerne til at hade fjenden at formidle arbejdsklassens verdensanskuelse til samtlige besætningsmedlemmer, gøre dem fortrolige med partiets beslutninger og på grundlag af marxismen-leninismen opdrage dem til socialistiske soldaterpersonligheder, til klasse- og statsbevidste, selvstændigt handlende og stålsatte kæmpere”.²⁴ Netop det forhold, at 85 % af besætningsmedlemmerne kontinuerligt skulle være ombord på fartøjerne, havde den følgevirkning, at denne tilstedeværelse- ud over at give mulighed for træning i sømandskab og våbenbrug – også åbnede op for en vedvarende indoktrinering af besætningsmedlemmerne fra partiets side.

Netop bevogtningsarbejdet af DDR’s søterritorium havde en anden dimension, som *Volksmarine* også skulle opfylde; det drejede sig om *Aufklärung*, på dansk opklaring eller bedre: efterretningsindhentning om NATO-landene, deres topografi og deres flåder. For Danmark drejede det sig om, hvad der foregik i Øresund og Bælterne samt den vestlige Østersø. Opklaringsvirksomheden indledtes i 1960 med opmålingsskibet *Johann Ludwig Krüger*. Ud over observation af danske og vesttyske flådeenheder indgik også et nøje studium af kysterne vest for Femern, de danske Bælter og Øresund, herunder kysternes nautiske og hydrografiske karakteristika samt forsvarsanlæg og radarstationer i kystområdet.

Sidst i 1961 taget opmålingsskibet *Hydrograf* i brug, og sammen med tre yderligere opmålingsskibe, som toges i brug fra 1972 til 1985, var det herefter muligt at sikre et målrettet opklaringsarbejde til søs. Oveni kom regelmæssige skibspa-

23 Erling Bjøl, *Nordic Security*, Adelphi Paper no. 181 (London 1983), s. 36.

24 Walter Jablonsky, „Die NVA in den Vereinten Streitkräften des Warschauer Paktes“, i: Klaus Naumann, *NVA - Anspruch und Wirklichkeit nach ausgewählten Dokumenten* (Hamburg, 1996), s. 18.

truljer af adgangsvejene til Østersøen, som fra 1963 udvidedes til også at omfatte Kattegat, Skagerrak og Nordsøen, suppleret med faste patruljer i retning mod Femern Bælt og Øresund. I samtiden blev disse sejlads i Danmark benævnt "Sjælland rundt". Formålet var også at observere og følge NATO-fartøjer i det, der betragtedes som *Volksmarines* operationsområde, samt holde øje med, hvad der foregik i kystområderne.²⁵

Et vidnesbyrd om resultaterne af denne efterretningsvirksomhed blev efter Warszawapagtens opløsning i 1991 fundet i polske arkiver; det drejer sig om to dokumenter af østtysk oprindelse, som nu befinder sig i Institutet for National Erindring, *Instytut Pamięci Narodowej* (IPN) i Warszawa. Det ene, som var udarbejdet af *Chef Aufklärung* i NVA og bærer titlen *Militärgeographische Bedingungen in den Operationsrichtungen der strategischen -Räume Zentraleuropas und Ostseeausgänge*, er dateret december 1982. Ud af 54 sider omhandler de første 10 sider den jyske operationsretning, dvs. Warszawapagtens fremstød op gennem Slesvig-Holsten og Jylland langs aksen Neubrandenburg – Flensburg – Aalborg med en dybde på 500 km. Det andet er dateret august 1989 og drejer sig om *Zustand und Entwicklung der dänischen Seestreitkräfte*; på 26 sider gennemgås det danske søværns opbygning, dets forventede fremtidige udvikling og dets placering i danske havne og dets forventede operationer i tilfælde af en krig i Østersøen: For begge dokumenter gælder, at de er grundige og nøgterne i deres bedømmelse af de problemer, et evt. Warszawapagtangreb ville stå over for omkring de danske stræder.²⁶

"Den Forenede Østersøflåde" – baggrund og opgaver

Warszawapagten blev oprettet i maj 1955 som et modsvar på Vesttysklands optagelse i NATO; pagten, hvis formelle navn var "Traktaten til Venskab, Samarbejde og Gensidig Hjælp", havde som formål at fremme et tættere militært samarbejde mellem medlemslandene. Ud over Sovjetunionen omfattede Pagten alle satelittstaterne i Central- og Østeuropa samt Albanien. Pagten sås som et middel til

25 I og med at disse fartøjer henhørte under DDR's hydrografiske tjeneste, benævntes de i samtiden i Danmark som "opmålingsskibe". Minow benytter den mere relle betegnelse "*Aufklärung*" om disse fartøjer, hvilket er i god overensstemmelse med betegnelsen på tysk for det østtyske forsvarsministeriums militære efterretnings-tjeneste, nemlig *Verwaltung Aufklärung*, som det blev betegnet fra 1964 til 1984. Se i øvrigt Minow (2011), s. 375 ff., Grooss (2005), s. 9 f. samt Thomas Wegener Friis, *Den usynlige front – DDRs militære spionage i Danmark under den kolde krig* (København 2005).

26 Det førstnævnte dokument har journal-nr. IPN BU 2603/12408, og det sidste om det danske søværn journal-nr. IPN BU 2603/12278. Jeg takker generalmajor Jørgen Hjorth og forskningsmedarbejder Anna Werenberg fra Langelandsfortets projekt om de dansk-polske relationer under Den Kolde Krig for at give mig adgang til disse dokumenter.

at befæste og fastholde den sovjetiske kontrol over sit imperium i Central- og Østeuropa.

Som et led i oprettelsen af kommandostrukturer for medlemsstaterne oprettedes i 1956 "Den Forenede Østersøflåde", som bestod af *Volksmarine*, den polske flåde samt den sovjetiske Østersøflåde; sidstnævnte havde hovedkvarter i Baltijsk (Pillau) i det gamle Østpreussen med baser i den dengang sovjetiske østlige del af Østersøen op til Leningrad. *Volksmarine* var som nævnt den vestligst beliggende og den mindste af de tre flåder. Hertil kom den polske "Kystfront",²⁷ bestående af tre polske hærarméer (1., 2. og 4. armé) samt en 3. flyarmé, der i tilfælde af krig forudsås at skulle angribe Danmark, den nordlige del af Forbundsrepublikken Tyskland og fra Hamburg-regionen rykke videre mod Nederlandene. "Den Forenede Østersøflådes" opgaver bestod i at give maritim støtte til "Kystfrontens" landsætningsoperationer i form af minerydning og skibsartilleristøtte samt logistisk støtte fra havet til den polske Kystfronts operationer. "Kystfrontens" nabo mod syd fra den sovjetiske "Vestfront", hvis modstander i tilfælde af krig ville være NATOs Centralregion. De fælles kommandoposter i "Den Forenede Østersøflåde" blev udelukkende besat af sovjetiske officerer, og forsøg fra polsk side på at få indført en rotationsordning med officerer fra andre Warszawapagt-medlemsstater var forgæves. De officerer fra DDR og Polen, som var udstationeret i hovedkvarteret for "Den Forenede Østersøflåde", havde alene en stedfortræderfunktion, og deres indflydelse på beslutningsprocessen var begrænset. De beslutninger, som hovedkvarteret traf, var i realiteten sovjetiske beslutninger.

Dette var situationen i fredstid; hvad angik situationen i tilfælde af krig, ville *Volksmarine* blive underlagt "Den Baltiske Rødbannerflåde," det ville i praksis sige dens nationale og dermed sovjetiske stab.²⁸ Det var et forhold, som gav anledning til utilfredshed i *Volksmarines* ledelse, hvor man var opmærksom på, at officerer fra den vesttyske *Bundesmarine* deltog fuldt integreret sammen med danske officerer i den dansk-vesttyske Enhedskommando.

Geografisk var operationsområdet opdelt i kystregionen og søkrigsområdet. Kystregionen omfattede den kystnære stribe af fastlandet med byer, havne og trafikforbindelser inkl. øerne og marinestøttepunkterne langs Østersøkysten fra

27 "Front": et sovjetisk begreb for den højeste organisationsform inden for Warszawapagts koalitionsstyrker. Begrebet henviste til den operativ-strategiske forening af pagts styrker, som i tilfælde af krig underlagdes en fælles kommando med henblik på opfyldelsen af et eller flere operativt-strategiske endemål. Se nærmere her: Siegfried Lautsch, „Zur operativen Einsatzplanung der 5. Armee der NVA im Rahmen einer Front der Vereinten Streitkräfte der Warschauer Vertragsorganisations in den 1980er Jahren“ i: Rüdiger Wenzke (udg.), *Die Streitkräfte der DDR und Polen in der Operationsplanung des Warschauer Paktes* (Potsdamer Schriften zur Militärgeschichte, Band 12, 2010), s. 35.

28 Se Czesław Szafran, "Die Seekriegsflotte der Volksrepublik Polen in der Vereinten Ostseeflotte des Warschauer Paktes" i: Wenzke (2010), s. 85 f. og Walter Jablonsky, "NVA-Volksmarine", i Naumann (1996), s.156.

øst og op til Smålandsfarvandet i vest. Søkrigsområdet i Østersøen udgjorde en flankesikring af "Kystfrontens" militære operationer i kystregionen og frembød samtidig en bred vifte af muligheder for at understøtte "Kystfrontens" operationer gennem indsats af sø- og flystyrker og landgangsoperationer m.v. mod både Danmark og Vesttyskland.²⁹

Det geografiske område, som udgjorde "Den Forenede Østersøflådes" operationsområde, omfattede:

- Østersøen, kystregionen i DDR og Polen, den jyske halvø, den sjællandske øgruppe og de danske stræder;
- Nordsøen inkl. kystregionen i det nordvestlige Vesttyskland og Nederlandene.

Det er værd at understrege, at landfronten i sovjetisk og russisk tænkning var den afgørende front i Østersøregionen; "Den Forenede Østersøflåde" havde som sin opgave at støtte landstyrkerne ved at skabe de gunstigst mulige betingelser for "Kystfrontens" hurtige fremrykning i kystområdet. Denne fremrykning omfattede både fremstødet mod den tysk-hollandske Nordsøkyst, den "jyske operation" og erobringen af den sjællandske øgruppe.

I den første fase af et sovjetisk angreb mod Vesteuropa, udgående fra den indretyske grænse, var det "Kystfrontens" opgave med 2. polske armé at gennembryde NATOs forsvar syd for Elben, rykke frem i retning mod den tysk-hollandske Nordsøkyst med Rotterdam som mål og derved sikre højre flanke af den sovjetiske vestfront, som fra området omkring Magdeburg rykkede frem i retning mod Ruhr-området. Sideløbende hermed skulle kystafsnittet Cuxhaven–Bremerhaven–Wilhelmshaven–Bremen indtages; i et videre perspektiv erobring af Belgien og de belgiske og nordøstfranske havnebyer ved Den Engelske Kanal som f.eks. Calais. "Kystfrontens" angreb skulle indledes to dage efter, at den sovjetiske offensive mod NATOs Centralregion var indledt, og dette uanset hvor langt de sovjetiske styrker var nået ind i Vesttyskland. Baggrunden for, at offensiven først skulle indledes to dage efter, at den sovjetiske hovedoffensiv var indledt, skal findes i, at både 1. og 2. polske armé først skulle forlade deres mobiliseringsområder i Polen og derfra forskydes vestpå. For 1. polske armé, som stod for den "jyske operation," skulle forskydningen ske gennem det nordlige DDR fra Oder-floden i øst og mod beredskabsområderne i området Dassow–Wismar–Hagenow i vest lige op ad den indretyske grænse.

Uanset hvor langt de sovjetiske styrker var nået under det massive fremstød vestpå, var det hensigten med 1. polske armé samt sø- og luftstyrker at indle-

29 Se Torsten Diedrich, „Zur Rolle der Nationalen Volksarmee der DDR in der operativen Planung des Warschauer Paktes unter besonderer Berücksichtigung der 1960er Jahre“, i: Wenzke (2010), s. 26.

de den såkaldte ”jyske operation” (D+2). Den indebar et fremstød op fra den indretyske grænse op gennem Slesvig-Holsten og Jylland (men uden deltagelse af østtyske landstyrker). Den sjællandske øgruppe skulle erobres i en særskilt operation af i første række polske luftlandestyrker og 7. polske landgangsdivision. Angrebet mod den sjællandske øgruppe skulle indledes seks dage efter, at den ”jyske operation” var indledt. Baggrunden for dette var, at man fra polsk side ønskede at se, hvorledes den ”jyske operation” forløb, herunder hvorvidt den danske regering i lyset af den omfattende ødelæggelse i Jylland efter en massiv indsættelse af kernevåben ville redde Sjælland fra krigshandlinger; dette var også i sovjetisk og polsk interesse.

Formålet med disse operationer var at opnå og sikre søherredømmet over hele Østersøen; dette skulle dels tjene til at sikre gennembruddet mod Nordsøen, dels at sikre en succesfuld gennemførelse af ”Kystfrontens” operationer.³⁰

Admiral Sergei G. Gorshkov

En væsentlig årsag til den vægt, som amfibiske operationer og samarbejdet med landstyrkernes offensive indsats i den ”jyske operation” udgjorde i ”Den Forenede Kystflådes” operative planlægning, kan findes i den baggrund, som flådeadmiral af Sovjetunionen, Sergei G. Gorshkov (1910–1988)³¹, havde fra sin tid som flådechef i Det Asovske Hav og i Sortehavet under den tysk-russiske krig i 1941–1943. Som kontreadmiral og chef for den sovjetiske flotille i Det Asovske Hav i 1941–1943 ledte han landgangen på Kertch-halvøen på Krim i januar 1942 i ryggen på de tyske styrker, som herefter måtte trække sig tilbage. Hans erfaringer med landgangsoperationer og samarbejdet med Den Røde Hærs landstyrker fortsattes i 1943 med de succesfulde landgange dels ved Taganrog og Mariupol i det sydlige Ukraine, dels de amfibiske operationer på Taman-halvøen og Kertch-halvøen på hver sin side af strædet mellem Sortehavet og Det Asovske Hav.

På den baggrund var det naturligt, at han efter sin overtagelse af posten som øverstbefalende for den sovjetiske flåde i 1956 som den yngste nogensinde – ud over at skabe en oceangående flåde, som kunne tage kampen op med USA på verdenshavene- også tillagde opbygningen af en flådemagt i Østersøen til at gennemføre bl.a. amfibiske indsatser væsentlig betydning. Gorshkovs succes med gennemførelsen af amfibiske operationer i Det Asovske Hav og ved Kertch-stræ-

30 Se Torsten Diedrich, ”Die DDR-Marine in den Vereinten Seestreitkräften des Warschauer Paktes und das Operationsgebiet Ostsee”, i: Thomas Wegener Friis og Michael F. Scholz (udg.), *Ostsee – Kriegsschauplatz und Handelsregion, Festschrift für Robert Bohn*, (Gotland University Press, 2013), s. 193 ff.

31 Om Gorshkov, se Norman Polmar (udg.), *Admiral Gorshkov - The Man Who Challenged the U.S. Navy* (Naval Institute Press, Annapolis, Maryland, 2019).

det i 1943 udgjorde en relevant baggrund for hans planlægning for amfibiske indsatser i den vestlige Østersø og de danske stræder under Den Kolde Krig. I og med at han først trådte tilbage i 1985, fik Gorshkov en afgørende indflydelse på Sovjetunionens søkrigsstrategi under stort set hele Den Kolde Krig.

Gorshkov var en hyppig gæst ved de mange amfibiske operationer i Østersøen fra 1960'erne og frem til 1980'erne. Hans tanker om krigen til søs blev nedfældet i en artikelserie i flådens tidsskrift, *"Morskoi Sbornik"* i 1960'erne; artikelserien publiceredes i USA under titlen *"Red Star Rising at Sea"* i 1974 og vakte betydelig opmærksomhed. I hans monografi *"Statens Sømagt,"* som udkom i DDR under titlen *Die Seemacht des Staates* i 1978, viede han – uden at nævne sig selv – de indsatser til støtte for Den Røde Hærs landoperationer, som den Asovske Flotille og Sortehavsflåden havde udført under den tysk-russiske krig, betydelig opmærksomhed.³²

Den sovjetiske admiral Sergei G. Gorshkov (1910–1988) lagde i sin tid som øverstbefalende for den sovjetiske flåde stor vægt på amfibiske operationer. Her ses admiralen på en dansk motortorpedobåd af Søløve-klassen, hvor han hilser på daværende kommandør og senere forsvarschef, S. E. Thiede, i forbindelse med et besøg i 1974. Kilde: Forsvarsgalleriet.

32 S.G. Gorschkow, *Die Seemacht des Staates* (Berlin, Militärverlag der DDR, 1978), s. 203 ff.

Volksmarine som en del af ”Den Forenede Østersøflåde”: de første år

DDR's Søstridskræfter, som de dengang endnu hed, indledte sine uddannelsesmæssige forberedelser på at kunne indgå som en integreret del af ”Den Forenede Kystflåde” i juli 1956; her deltog østtyske marineenheder i en østtysk-sovjetisk manøvre ud for det polske marinestøttepunkt i Swinoujscie (Swinemünde). Øvelsen drejede sig om at forsvare området omkring Swinoujscie mod angreb fra sø- og landsiden. I og med at DDR's søstridskræfter endnu var i deres vorden, var det begrænset, hvor mange af disse opgaver den kunne påtage sig. Hovedvægten i disse år lå på minerydning. Disse øvelser af defensiv karakter fortsatte de kommende år, og fra 1957 deltog også den polske flåde i dem.³³

Endvidere indgik *Volksmarines* motortorpedobåde fra sommeren 1958 sammen med sovjetiske og polske enheder i ”Den Forenede Østersøflådes” brigade af torpedobåde og dermed også i de manøvrer, som denne brigade afholdt. Men mens bestanden af torpedobåde i teknisk henseende var stort set identiske (de var jo fremstillet i Sovjetunionen), gjorde dette sig ikke gældende, når det drejede sig om minestrygere og Ubådsjagere, hvor det tekniske udstyr på de tre landes minestrygere var uensartet. Problemerne blev åbenbare i 1960'erne, og for at få klarhed over dem gennemførtes i juli 1973 en fælles manøvre for flådens minestrygere under betegnelsen Proryw-73. Temaet for øvelsen var gennemførelsen af gennembruddet gennem de danske stræder ”med nedkæmpelse af (fjendens) blokadeforholdsregler ved ”Den Forenede Østersøflådes” minerydningsenheders fælles anstrengelser”. Selvom man fra Østersøflådens side efterfølgende søgte at løse de problemer, som blev afdækket under Proryw-73, og som havde deres årsag i minestrygernes uensartede tekniske udstyr, fortsatte disse med at bestå i årene derefter.³⁴

Et centralt element i udviklingen af ”Den Forenede Østersøflåde” var det sovjetiske ønske fra 1960 om at indføre raketbevæbning i de tre marinere; for DDR's vedkommende drejede det sig om at opbygge og uddanne en missilbådsbrigade på 12 sovjetisk byggede fartøjer. I 1962 overtog *Volksmarine* 12 missilbåde af OSA-klassen fra ”Den Baltiske Rødbannerflåde”, som siden 1965 var stationeret i støttepunktet Bug-Dranske på Rügen. Disse missilfartøjer skulle blive rygraden i *Volksmarine*, og deres kampkraft øgedes markant i 1970'erne med dannelsen af blandede missilbåds- og motortorpedobrigader.³⁵

Uddannelsen af disse missilbåde udgjorde den vigtigste opgave i Østersøflådens taktiske uddannelse; højdepunktet var de siden 1965 årligt og fra 1980'erne

33 Elchlepp (2000), s. 245

34 Elchlepp (2000), s. 245 f.

35 Diedrich (2013), s. 201.

hvert andet år gennemførte øvelser, som indbefattede fælles missilaffyringer i Kaliningrad-regionen nær Kap Taran (Brüsterort). Som Ehms efterfølger som chef for *Volksmarine*, admiral Theodor Hoffman, beskrev det i sine erindringer, fandt disse øvelser sted som et taktisk samarbejde med marineflyvere og kystraketenheder, hvor de tre flåders missilbåde øvede et fælles ildoverfald mod fjenden, som svarede igen med luftangreb.³⁶

I takt med at *Volksmarines* muligheder for at påtage sig større opgave udviklede sig over de kommende år, kunne chefen for *Volksmarine* i oktober 1961 i forbindelse med stabsøvelsen "Burja" definere de nye og mere offensivt anlagte opgaver som følger: "Kystfronten har i samarbejde med "Den Forenede Østersøflåde" den opgave at besætte øerne i Bælt og Øresundsområdet for dermed at gøre det muligt for offensive enheder fra "Den Baltiske Rødbannerflåde" og de øvrige to flåder at foretage et fremstød mod Nordsøen." En af de opgaver, som i stabsøvelsen stilledes *Volksmarine*, var erobringen af Gedser Havn og det øvrige Falster.³⁷

Erobringen af øerne omkring de danske stræder indtog således en væsentlig prioritet for "Den Forenede Østersøflåde" i tilfælde af krig. Efter øvelsen præciserede den sovjetiske forsvarsminister, marskal A.A. Grechko, i november 1961 over for den østtyske forsvarsminister, armégeneral Heinz Hoffmann,³⁸ at *Volksmarine* fra nu af og i samarbejde med "Den Forenede Østersøflåde" skulle videreudvikle de operative indsatser, som var nødvendige for at erobre de danske øer samt Femern og især de danske stræder gennem landsætninger med amfibiske enheder. I en fornyet henvendelse fra Grechko til Hoffmann i november 1962 blev dette yderligere præciseret med en klokkeklar opfordring til, at DDR byggede yderligere landgangsfartøjer, således *Volksmarine* inden for en tidshorisont på to til tre år kunne landsætte et forstærket infanteriregiment med 35 til 40 kampvogne og 30 til 40 kanoner.³⁹

Med hensyn til amfibiske operationer i Østersøområdet oprettede *Volksmarine* i 1961 en landgangsbrigade, bestående bl.a. af en frømandsafdeling, som skulle gennemføre målrettede operationer mod fjendtlige kystforsvarsinstallationer. Et egentligt marineinfanteri oprettedes ikke; i stedet uddannedes 28. motoriserede infanteriregiment "Wilhelm Florin" fra hæren, og som var hjemmehørende

36 Elchlepp (2000), s. 250.

37 Minow (2011), s. 357 f.

38 Armégeneral Heinz Hoffmann (1910–1985), DDR's forsvarsminister. Flygtede fra Hitler-Tyskland i 1933 og deltog i Den Spanske Borgerkrig. Emigrerede efterfølgende til Sovjetunionen, hvor han i krigsårene underviste tyske krigsfanger i marxisme-leninisme. Efter hjemkomsten til den sovjetiske besættelseszone i 1946 involveret i den hemmelige opbygning af *Kasernierte Volkspolizei*. I 1952 udnævnt til chef for dette. Fra 1958 til 1960 chef for NVA's *Hauptstab* for så som armégeneral at blive udnævnt til DDR's forsvarsminister i 1960.

39 Minow (2011), s. 354 ff. og s. 359.

i Rostock i amfibiske operationer. Det første mål var øen Femern (i den første planlægning fra 1962 af amfibiske indsatser indgik endvidere en luftlandeoperation på Lolland og i Bælt- og Øresundsregionen med det formål at blokere gennemsejlingen af den sydlige del af Store-bælt for NATO; Langelandsfortet skulle gøres ukampdygtigt af det østtyske frømandskorps). Efterfølgende uddannedes 29. motoriserede infanteriregiment "Ernst Moritz Arndt",⁴⁰ som var hjemmehørende i Prora på Rügen, i landgangsoperationer. Begge regimenter henhørte under 8. motoriserede infanteridivision.

Med hensyn til landgangsfartøjer byggede DDR først i 1960'erne i alt 12 fartøjer af LABO-klassen, som hver kunne medtage to middeltunge kampvogne. Herefter kom ROBBE-klassen, som var større og kunne medtage otte kampvogne af typen PT-76; klassen udgik allerede i 1975 og afløstes af seks landgangsfartøjer af FROSCH-klassen. Hvert fartøj kunne rumme 11 PT-76 kampvogne, og kombineret med, at hvert skib udstyredes med to raketkasterbatterier, hver med 40 rør til affyring af 122 mm missiler som ildstøtte under landgangsoperationer, betød denne skibsklasse en klar styrkelse af *Volksmarines* amfibiekapacitet.⁴¹

Den fælles uddannelse af de tre flåders landgangsenheder tog deres begyndelse i august 1963, hvor flådeadmiral Gorshkov ledte øvelsen "Priliw" ved Ustka (Stolpmünde i Pommern); fra *Volksmarines* side deltog 12 landgangsfartøjer, støttet af bl.a. minestrygere, Ubådsjagere og hjælpefartøjer. På grund af storm med vindstyrke fem til seks fra nordvest forløb landgangen på ingen måde som planlagt: Store del af landgangstropperne blev søsyge, og materiel gik tabt. Flådeadmiral Gorshkov kritiserede samarbejdet mellem de tre flåder og opfordrede til, at der lagdes øget vægt på indsatsen mod det fjendtlige landforsvar af landgangsområdet, og at samarbejdet med luftlandetropper forbedredes.⁴²

På baggrund af de manøvrer, som afholdtes over de følgende år, og de erfaringer, som indhøstedes, udarbejdede de tre flåders stabschefer en skitse til en

40 Med hensyn til navne fik krigsskibe og troppeenheder fra hær og luftvåben et navn taget fra den politisk-militære tradition, som den politiske ledelse i DDR ønskede skulle være retningsgivende for opbygningen af en "klassebevidst" og socialistisk holdning på alle niveauer i DDR's væbnede styrker. Således døbttes torpedobåde og missilbåde efter de revolutionære matroser, som havde deltaget i mytterne i den kejserlige flåde i 1918, eller efter personer, som havde deltaget i den kommunistiske modstand mod naziregimet fra 1933 til 1945 og var blevet henrettet. Fartøjer fra KONDOR- og PARCHIM-klassen blev døbt efter bynavne i DDR. Hertil kom personer fra den tyske historie, der af styret ansås som "fremskridtsvenlige" og derfor nyttige for regimet som f.eks. publicisten Ernst Moritz Arndt, der under Napoleons-krigene havde været en utrættelig forkæmper for et tæt forhold mellem Tyskland og Rusland, i sig selv en hjertesag for DDR-styret.

41 Oplysninger om DDR's landgangsenheder og deres materiel er taget fra Breyer/Lapp (1985), s. 112 ff., Elchlepp (2000), s. 251 f., Diedrich (2013), s. 202 og et upubliceret papir af 30. januar 2023 fra generalmajor Jørgen Hjorth.

42 Elchlepp (2000), s. 246 og s. 250 f. samt Minow (2011), s. 359 f.

ændring af den eksisterende plan, som fastlagde *Volksmarines* operative opgaver i en mulig fremtidig krig:

- Tilintetgøre fjendens overfladefartøjer og Ubåde i den sydvestlige del af Østersøen i retning fra Mecklenburger Bugt mod Kieler-Bugten og Bælterne;
- Understøtte den polske flåde i dens landsætning af amfibiestyrker på øerne omkring de danske stræder;
- Rydde miner og spærringer i Mecklenburgerbugten, i Kieler Bugten samt i de danske bælter og i Kielerkanalen med henblik på at muliggøre, at enheder fra "Den Forenede Kystflåde" kan nå frem til Nordsøen;
- Logistik: sikre egne søforbindelser i området og være i stand til at oprette støttepunkter for "Den Forenede Østersøflåde" i såvel Kielerbugten og som i Tyske Bugt.⁴³

Det var hensigten, at de tre stabschefers forslag herefter skulle forelægges deres respektive chefer med henblik på at udarbejde en samlet operativ plan, som efterfølgende skulle vedtages i Moskva. I og med at de sovjetiske militærarkiver om Den Kolde Krig er lukkede, fortaber det sig i det uvisse, hvorledes den endelige plan for "Den Forenede Østersøflåde" inkl. de ændringer, som foretoges i de kommende to årtier, tog sig ud.

Mens opgaveporteføljen for *Volksmarine* og den polske flåde var nøje angivet i de tre stabschefers skitse, var der få angivelser af, hvilke opgaver "Den Baltiske Rødbannerflåde" havde. Formodningen var, at denne flådes hovedstyrke først ville komme i indsats, *såfremt* den polske flåde og *Volksmarine* havde sat sig i besiddelse af den vestlige Østersø, de danske bælter og banet vej til Nordsøen og i den sammenhæng tilføjet de danske og vesttyske marineenheder store tab. Hvad angik *Volksmarines* tab, var det den østtyske vurdering, at de første dages indsats i den vestlige Østersø og i Bælterne i kamp med det danske Søværn, *Bundesmarine* og dens *Marineflieger* ville medføre et tab på 60 % af de indsatte fartøjer. Denne tidsbestemte forskel i, hvornår "Den Baltiske Rødbannerflåde" ville gå ind i fremstødet i den vestlige Østersø og de danske stræder, og det forhold, at den mindste flåde ville lide de største tab, førte tidligt til, at *Volksmarine* bad om, at sovjetiske marineenheder blev flyttet vestpå og nærmere den vestlige Østersø. Men først sent i 1980'erne indvilligede den sovjetiske flåde i at flytte en missilbådsenhed til den polske flådebase i Swinoujscie.⁴⁴

43 Minow (2011), s. 365.

44 Hans Werner Deim, „Strategisches, operatives und taktisches Denken“, i: Walter Jablonsky og Wolfgang Wünsche (udg.), *Im Gleichschritt? Zur Geschichte der NVA* (Berlin 2001), s. 146.

”Den Forenede Østersøflåde” og Danmark: udviklingen i 1970’erne

En indgangsvinkel til ”Den Forenede Østersøflådes” operationsplanlægning for en krig i Østersøen fra 1970 og frem kunne være admiral Gorshkovs sammenfatning på Warszawapagtens forsvarsministtermøde i Sofia i maj 1970 af de tre Østersøflåders opgaver i en krig med NATO:

- Opnåelse og fastholdelse af herredømmet over Østersøen som den afgørende betingelse for en succesfuld gennemførelse af kamphandlingerne mod NATO-medlemsstaternes flådestyrker og marineluftvåben.
- Støtte til ”Kystfronten” under angrebet vestpå og erobring af de danske stræder gennem landsætning af amfibiske enheder.
- Overførsel af flådestyrker til Nordsøen.
- Sikring af søforsyningen af ”Kystfrontens” landstyrker, bl.a. under fremrykningen under ”den jyske operation”.
- Afbrydelse af modstanderens søtransporter i Østersøen og bekæmpelse (”*Störung*”) af overførsel af NATO-forstærkninger fra Nordsøen og fra Nordatlanten ind i Østersøen.
- Forsvar af egne kyster og flådebaser i samarbejde med ”Kystfrontens” land- og luftstyrker.⁴⁵

Det havde været Gorshkovs hensigt ved denne lejlighed at få afklaret, hvorledes føringen af både ”Den Forenede Østersøflåde” og ”Den Forenede Sortehavsflåde” skulle være i krigstid. Fra sovjetisk side ønskedes, at de to flåders fredsstabe, som i begge tilfælde var ensbetydende med de sovjetiske Østersø- og Sortehavsflåders stabe, også i krigstid ville stå for den operative ledelse af Warszawapagtens flådestyrker i henholdsvis Østersøen og Sortehavet. Forslaget strandede på rumænsk modstand, idet Warszawapagtlandet Rumænien under ledelse af præsident Nicolae Ceausescu (1918–1989) fastholdt en klart uafhængig og nationalistisk linje, som ikke tillod sovjetisk kommandomyndighed over den rumænske flåde i krigstid.

Imidlertid betød Gorshkovs foredrag en nyvurdering af ”Den Forenede Østersøflåde” i Warszawapagten. Således blev *Volksmarine* fra da af benævnt som Østersøflådens ”3. flåde” (1. flåde var ”Den Baltiske Rødbannerflåde” og 2. flåde den polske). Ved at give afkald på de nationale betegnelser for de tre flåder og ved en ensartet terminologi for de tre flåder, uanset deres reelle størrelse, blev de operativt sidestillet, hvilket kun kunne fremme selvbevidstheden i *Volksmarines* officerskorps.

45 Gemzell (1996), s. 71 og Minow (2011), s. 366 f.

Symbolsk begyndte denne nyvurdering af "Den Forenede Østersøflåde" med den stort anlagte landmilitære manøvre "Våbenbroderskab -70" i oktober 1970 på DDR's territorium. I august samme år fandt den sømilitære stabsøvelse "Baltika" sted; den ledtes af *Volksmarines* chef, viceadmiral Ehm, med de to chefer for 1. og 2. flåde som stedfortrædere. Et centralt element i denne øvelse var amfibiske operationer med den sjællandske øgruppe, delvist med indsats af kernevåben. Såfremt landgangen skulle ske i Køge Bugt og Faxe Bugt, hvor forsvaret vurderedes som stærkt, inddroges kernevåben fra første dag. Valgte "Den Forenede Østersøflåde" derimod at foretage landsætninger på kystområder, hvor kystforsvaret bedømtes som svagt (f.eks. Vestsjælland, Lolland eller Falster), kunne man afstå fra brug af kernevåben.

Vicadmiral Ehms plan for landgangsoperationer i en krig i Østersøen forudsås indledt med sø- og luftlandsætninger på Bornholm på anden dagen, efterfulgt af landgange på Møn, Falster og Lolland på fjerdedagen; en amfibisk operation mod Sjælland forudsås indledt på femtedagen. Erobringen af den sjællandske øgruppe og Bornholm skulle være afsluttet på krigens sjattedag, og allerede fra tiende- dagen skulle danske havne kunne anvendes af Warszawapagtens flåder.⁴⁶

Over de kommende år skulle den fælles taktiske uddannelse af de tre flåder fortsætte med øvelserne "Sojus-71", "Sojus-72", "Baltika-72" og "Tyfon-73"; et centralt tema i sidstnævnte var *Volksmarines* selvstændige gennemførelse af de første kamphandlinger i den vestlige Østersø, men i et tæt samarbejde med taktiske grupper af kampskibe og luftenheder fra de to øvrige flåder.

"Hval-77" fandt sted i juli 1977 under ledelse af marskal Kulikov, øverstbefalende for Warszawapagt-styrkerne; temaet var "forberedelse og føring af fælles kamphandlinger i erobringen af de danske bælter og Øresunds-regionen med henblik på at opnå søherredømmet i et afgrænset søterritorium gennem indsats af de forenede flåder, land- og luftenheder samt luftforsvar". Øvelsen, som fandt sted på øen Usedom, indbefattede, at amfibieenhederne efter landsætningen skulle forcere Peene-floden, og var derudover bemærkelsesværdig ved, at man for første gang fra sovjetisk side indsatte luftlandsatte tropper i landgangsområdet, fløjet ind fra Kaunas i Den Litauiske Sovjetrepublik. 2. etape drejede sig om at opnå søherredømmet og den polske kystfronts fremstød til den dansk-tyske grænse. Landsætningen på den sjællandske øgruppe var forudsat at finde sted på fjerde- til sjattedagen.

Der var dog fortsat problem med samordningen mellem de tre flåder; efter øvelsen "Zapad-77" kritiserede marskal N.V. Ogarkov, den nylig tiltrådte chef for den sovjetiske generalstab, fraværet af en fælles, central føring mellem "Kystfronten" og "Den Forenede Østersøflåde", inkl. landgangsoperationerne på bl.a. den sjællandske øgruppe. De enkelte flådeenheder under "Den Forende Øster-

46 Gemzell (1996), 68 ff.

søflåde” tilstræbte ifl. Ogarkov at løse sine opgaver uden den nødvendige koordinering med andre dele i den samlede operation. Som Ogarkov så det, udgjorde landgangsoperationer, ikke mindst kombineret med luftlandsætninger, ”en af de vanskeligste former for operationer”. Hvad Ogarkov havde i tankerne, og hvad han pressede på for i 1980’erne som led i hans ”militærrevolution”, var udførelsen af komplekse, operative øvelser med en kombination af troppeenheder fra forskellige værn og – i dette tilfælde – fra forskellige lande organiseret i ”operative manøvregrupper” i en i rum meget udstrakt krigsskueplads.⁴⁷

Hvad angik *Volksmarine*, fandt disse tanker deres nedslag i den operative planlægning for den fremtidige udvikling i 1980’erne. De blev udarbejdet af *Volksmarine* efter afslutningen af ”Zapad-77” hen over vinteren 1977/78. Det var en planlægning, som blev godkendt af marskal Ogarkov i hans egenskab af chef for den sovjetiske generalstab først i 1978, og den blev retningsgivende for *Volksmarines* udvikling fra 1981 til 1985. Den betød, at der skulle ske strukturforandringer, at der skulle etableres to nye flådebaser, at 6. flotille skulle nedlægges, og at *Volksmarines* angrebsenheder, dvs. missil- og motortorpedobådene samt fregatterne, direkte skulle underlægges flådechefen.⁴⁸

Det sovjetiske syn på en mulig krig i Europa anno 1982

Hvis man herefter går over til at se på, hvorledes man fra sovjetisk side på det overordnede strategiske niveau forestillede sig en krig i Europa i 1980’erne, giver en redegørelse fra forsvarsminister Heinz Hoffmann til generalsekretæren for SED, Erich Honecker, fra 1982 et godt indblik. Baggrunden var, at en delegation fra NVA under ledelse af generaloberst Streletz fra *Hauptstab* i juni 1982 havde været i Moskva, hvor den havde mødtes med den sovjetiske militærledelse og bl.a. var blevet sat ind i konklusionerne fra et krigsspil, som netop var blevet afholdt.

47 Nikolai V. Ogarkov (1917–1994), sovjetisk marskal, chef for den sovjetiske hærs generalstab fra 1977 til 1984, hvor han pludselig blev sat fra posten. I stedet overtog han posten som øverstbefalende for Warszawapagtens operation mod Vesteuropa med hovedkvarter i Legnica (Liegnitz) i Polen. Hans visioner om en militær revolution, som indbefattede en gennemgribende teknologisk modernisering af Sovjetunionens væbnede styrker med vægt på operationer med en kombination af land- og luftstyrker dybt ind i fjendens bagland, automatiseret troppekontrol og indførelse af præcisionsstyret ammunition, spillede en central rolle i Sovjetunionens militærpolitik frem til hans afgang i 1984. Som chef for generalstaben planlagde og gennemførte han et antal meget omfattende manøvrer, omfattende alle våbenarter i det sovjetiske arsenal, af hvilke den største var ”Zapad-81”, som fandt sted i september 1981, se nærmere nedenfor. Om afskedigelsen af Ogarkov, se Brian A. Davenport, ”The Ogarkov Ouster: The Development of Soviet Military Doctrine and Civil/Military Relations in the 1980s”: *The Journal of Strategic Studies*, volume 14, June 1991, number 2, s. 129 ff. Se derudover Minow (2011), s. 367 ff.

48 Minow (2011), s. 371 f.

Krigsspillet gik ud fra, at en mulig krig i Europa, som inddrog Sovjetunionen og USA, i sovjetisk optik forventedes at starte 40 dage før i Asien, og det gennem et angreb fra Kina mod Sovjetunionen med 290 divisioner. Angrebet forventedes at blive støttet af Japan og et forenet Korea under ”kapitalistisk” fortegn (eller sagt på en anden måde: Det kommunistiske styre i Nordkorea var brudt sammen, og Korea genforenet). USA forholdt sig til at begynde med neutralt og ventede på, at Sovjetunionen måtte se sig tvunget til at flytte troppestyrker fra vest mod øst for at stoppe kineserne. Saudi Arabien og Iran forventedes at gå ind i krigen på amerikansk side. På sovjetisk side var marskal Kulikov øverstbefalende for Warszawapagtens forenede stridskræfter på den vestlige krigsskueplads, mens armégeneral Gribkov var øverstbefalende på sydvestfronten, dvs. mod Iran og Saudi-Arabien. Polen og Rumænien forventedes at træde ud af Warszawa-pagten som følge af ”den yderst ustabile situation”, hvorefter den polske hær indsattes ”mit allen Kräften und Mitteln” internt mod befolkningen i Polen.

Det var forventningen, at USA ville indlede en ”aggression” i Europa mod Sovjetunionen. Hvorledes krigen i vest rent faktisk ville bryde ud, kommer ikke frem i redegørelsen, men den ville blive indledt med et massivt angreb af krydsermissiler og PERSHING-missiler, støttet af NATOs luftstyrker i størrelsesordenen 3.000 til 4.000 fly. DDR mobiliserede, og Gruppen af Sovjetiske Styrker i Tyskland omdannedes til en ”front” med en samlet styrke på 108 divisioner, 29.000 kampvogne, 25.00 kanoner og 3.500 fly. Fra sovjetisk side forestilledes den sjællandske øgruppe erobret af en luftlandedivision og af marineinfanteri. Nær Wesel i Vesttyskland forudsås broerne over Rhinen og de store trafikknudepunkter i Ruhr-området erobret af en sovjetisk luftlandedivision med det formål at afbryde forbindelserne over Rhinen, at hindre forstærkninger vestfra i at nå frem og samtidig lamme den vesttyske regerings muligheder for at lede forsvaret af Forbundsrepublikken. En lignende operation for at indtage Paris var også planlagt.⁴⁹

Kort efter underrettede Hoffmann Honecker om et væsentligt aspekt i sovjetiske tænkning, nemlig relevansen af de stort anlagte manøvrer, som Sovjetunionen årligt afholdt sammen med de øvrige Warszawa-pagtlande. I dette tilfælde var udgangspunkt den netop afsluttede manøvre ”ZAPAD-81”,⁵⁰ hvor de sovjetiske styrker under ledelse af marskal Ogarkov havde afprøvet ”neue Ansichten der Operativen Kunst und Taktik auf die Durcharbeitung folgender Schwerpunk-

49 Bundesarchiv - Militärarchiv, DVW 1/114494: korrespondance mellem DDR's forsvarsminister og generalsekretæren for SED, Erich Honecker, i 1982: forsvarsministeren til Honecker af 15. juni 1982.

50 ”ZAPAD-81” var den største manøvre, der til dato var afholdt i Warszawapagten; den fandt sted i september 1981 og omfattede mellem 100.000 og 150.000 soldater. Nye våbentyper som SS-20 mellemdistancemissiler og hangarskibet *Kiev* deltog. Øvelsen omfattede bl.a. amfibiske landgangsovelser i Polen.

te". Hoffmann lagde i sin præsentation af emnet for Honecker vægt på, at det, der afprøvedes operativt under manøvren, umiddelbart kunne kalkeres over på "Inhalt der realen Handlungen der Truppe und Flottenkräfte".⁵¹ Det afgørende ord er her "realen" (på dansk: reelle eller virkeliggjorte). Eller sagt på en anden måde: De offensive operationer, der var afprøvet og indøvet under "ZAPAD-81", ville modsvare det, der ville blive virkelighed i tilfælde af en krig. Set gennem Hoffmanns briller var dette den dybere *militære* mening med disse kostbare manøvrer. Derudover var det for Hoffmann magtpåliggende over for Honecker som den *politiske* leder af DDR-staten at retfærdiggøre den militære nyttevirkning af de omfattende militærmanøvrer, som i sig selv betød en økonomisk belastning af DDR på et tidspunkt, hvor landet efter vestlige standarder nærmede sig en tilstand af konkurs.

De tyngdepunkter, hvis gennemførelse blev afprøvet under "ZAPAD-81", beskrev Hoffmann således:

- gennembruddet af NATOs militære front langs den indretyske grænse,
- den hurtige udnyttelse af dette gennembrud gennem indsats af mobile manøvregrupper, bestående af panserdivisioner og luftlandeenheder,
- gennemførelsen af kombinerede luft- og sølandgangsoperationer med indsats af luftlande- og marineinfanteristyrker i kombination med transport- og flådestyrker med henblik på indtagelsen af "stræderne, vigtige kystafsnit og øgrupper i dybden på modstanderens territorium".⁵²

Det forekommer bemærkelsesværdigt, at indtagelsen af de danske stræder og erobringen af de sjællandske øer fortsat spillede en så væsentlig rolle i begge de scenarier, som Hoffmann præsenterede Honecker for. Det kan forklares ved, at man fra sovjetisk side fortsat betragtede erobringen af de danske stræder som afgørende for åbningen af Østersøen og dermed for, at Warszawapagtens flåder i Østersøen kunne få fri adgang til at understøtte den sovjetiske Nordflådes operationer i Nordsøen og Norskehavet.

At den nordvestlige operationsretning spillede en væsentlig rolle i sovjetisk tænkning om gennemførelsen af operationer i Østersøregionen, kan også ses i den bekymring, som den sovjetiske forsvarsminister, Dmitri Ustinov, i 1984 gav udtryk for over generaloberst Streletz. Bekymringen gjaldt udviklingen i styrke-

51 *Bundesarchiv - Militärarchiv, DVW 1/114494*: korrespondance mellem DDR's forsvarsminister og generalsekretæren for SED, Erich Honecker, i 1982: forsvarsministeren til Honecker af 27. juni 1982, "Blatt 103". På dansk kan de to citater oversættes som følger: "nye synsvinkler i den operative kunst og taktik med henblik på gennemførelsen af følgende tyngdepunkter." Og videre: "indholdet af troppestyrkerne og flådekræfternes reelle handlinger."

52 På tysk lyder denne tekst som følger: indsats af "Luftlande- und Marineinfanterverbände sowie Transport- und Flottenkräfte zur Einnahme von Meerengen, wichtige Küstenabschnitte und Inselgruppen in der Tiefe des Territoriums des Gegners".

forholdet ”i den jyske operationsretning”, hvor ”den forcerede oprustning i både Forbundsrepublikken og Danmark” tilsagde, at ”De Forenede Østersøflåder”, inkl. *Volksmarine*, øgede deres anstrengelser for at imødegå NATO.⁵³

For *Volksmarine* betød dette, at den som den vestligste marine blandt de tre Warszawapagtlande i Østersøen havde en central rolle som den marine, der som den første ville komme i kontakt med NATOs flådestyrker i Østersøen i tilfælde af en væbnet konflikt.

Det rejser det spørgsmål, hvorledes disse antagelser og vurderinger fandt deres nedslag i den reelle krigsplanlægning. Akter om den operative krigsplanlægning i det arkiv, som NVA efterlod efter den tyske genforening, findes som nævnt ikke. En indikation af, hvor omfattende hemmeligholdelsen af den sovjetiske planlægning var, blev givet af generaloberst Streletz i 1998. I sit bidrag om DDR's ”Nationale Forsvarsråd” og dets forbindelse til Warszawapagts militære ledelse til samleværket *Rührt euch!* anførte Streletz, at den operative planlægning af NVA's deltagelse i en krig i Centraleuropa foregik i en stærkt begrænset personkreds, sammensat af den sovjetiske generalstab og under iagttagelse af den yderste hemmeligholdelse. Indtil begyndelsen af 1970'erne skete planlægningen i hovedkvarteret for ”Gruppen af Sovjetiske Styrker i Tyskland” (*Gruppe der sowjetischen Streitkräfte in Deutschland*, GSSD) i dets hovedkvarter i Wünsdorf syd for Berlin. Resultatet af planlægningen, ”Den Operative Plan”, blev udfærdiget i tre eksemplarer (håndskrevet på tysk og på russisk) og fordelt med ét eksemplar til den sovjetiske generalstab i Moskva, ét til staben i GSSD og ét til NVA's *Hauptstab*. Kun tre personer i DDR fik forevist planen; forsvarsministeren, chefen for *Hauptstab* og operationschefen i *Hauptstab*. Fra politisk hold blev planen alene godkendt af formanden for Statsrådet og generalsekretæren for SED, Walter Ulbricht, og efter hans detronisering i 1971 af Erich Honecker. I forbindelse med ophøret af den sovjetiske tilstedeværelse i DDR først i 1990'erne og de sovjetiske styrkers hjemtrækning blev disse planer bragt tilbage til Rusland. Det forekommer usandsynligt, at det i dette århundrede vil blive muligt for vestlige forskere at få adgang til planer som disse.⁵⁴

Hvorledes denne planlægning foregik efter begyndelsen af 1970'erne, nævner Streletz ikke. Og hvad angår *Volksmarine*, var denne jo ikke underlagt GSSD, men sammen med den polske flåde ”Den Forenede Østersøflåde”; sandsynligheden taler dog for, at lignende principper har gjort sig gældende her. Således nævnte viceadmiral Ehm i en samtale med forfatterkollektivet bag Elchlepps monografi *Volksmarine der DDR*, at man fra *Volksmarines* ledelses side ingen indsigt

53 Bundesarchiv - Militärarchiv, DVW 1/114497: korrespondance mellem DDR's forsvarsminister og generalsekretæren for SED, Erich Honecker, 1984-1986: forsvarsministeren til Honecker af 22. juni 1984, punkt 3.

54 Fritz Streletz, „Der Nationale Verteidigungsrat und das Vereinte Kommando des Warschauer Vertrages“, i: Wünsche (1998), s. 161 f.

havde i den sovjetiske planlægnings strategiske og operative rammer; det eneste, man havde, var de sovjetiske opgaver (*Aufträge*) til *Volksmarine*.⁵⁵

”Den Forenede Østersøflåde” og Danmark: udviklingen i 1980’erne

Volksmarines krigsskibe og øvrige institutioner var i sidst i 1980’erne fordelt som følger:

1. flotille i Peenemünde med 12 landgangsskibe af FROSCH-klassen, 12 minestrygere af KONDOR-klassen samt otte korvetter af PARCHIM-klassen til Ubådsbekæmpelse,

4. flotille i Warnemünde/Hohe Düne med tre korvetter af KONI-klassen, otte korvetter af PARCHIM-klassen og 12 minestrygere af KONDOR-klassen.

1. og 4. flotille udgjorde rygraden af det maritime forsvar af DDR’s kystregion. Med indførelsen af oprindelig 30 minestrygere af KONDOR-klassen i 1970’erne var det muligt at sikre *Volksmarines* operationsfrihed i Østersøen i samarbejde med den polske og den sovjetiske Rødbannerflåde. Udskiftningen af de fire RIGA-klasseseffregatter til fordel for tre KONI-klassekorvetter til Ubådsbekæmpelse, kystsikring og konvojopgaver gjorde, at 4. flotille herefter rådede over de største fartøjer i *Volksmarine*. Bygningen af et fjerde skib i denne klasse blev imidlertid opgivet.

6. flotille i Dranske på Rügen med 1., 3. og 5. blandede torpedo- og missilbådsbrigade med hver fire missilbåde af typen OSA I og TARANTUL. Endvidere 7. torpedobådsbrigade med oprindelig 18 fartøjer af SHERSHEN-klassen, som i i 1980’erne var under udfasning; som erstatning indførtes torpedobåde af LIBELLE- og HYDRA-klassen. 6. flotille var siden 1971 *Volksmarines* offensive flotille og udgjorde den østtyske hovedstyrke i ”Den Forenede Østersøflådes” planlagte indsatser i den vestlige Østersø og de danske stræder.

To efterretningsskibe (KOMET og METEOR),

18. landbaserede kystmissilregiment ved Rostock med to afdelinger, hver med fire selvkørende dobbeltmissilramper for kystmissilet KENNEL; en tredje afdeling var under opstilling,

18. marinehelikopterregiment på flyvebasen Parow ved Stralsund med otte helikoptere til Ubådsbekæmpelse, seks minestrygningshelikoptere samt 13 transporthelikoptere,

28. marineflyverregiment på flyvebasen Laage ved Rostock med 23 jagtbombere af typen SU-22M4,

18. kystforsvarsregiment i Rostock med 28. mot.infanteriregiment til brug ved kombinerede sø- og landoperationer,

6. Grenzbrigade Küste, hjemmehørende i Rostock.

55 Elchlepp (2000), s. 283.

Til slut må nævnes DRS statsyacht med navnet *Ostseeland* fra 1971; den benyttedes ved statsbesøg og som en platform, hvor generalsekretæren for SED og formanden for Statsrådet, Erich Honecker, kunne observere *Volksmarines* manøvrer.

Volksmarines uddannelsesinstitutioner var koncentreret i og omkring Stralsund og omfattede bl.a. officerssskolen i Parow og *Flottenschule*; den videre uddannelse af officerer skete på Militærakademiet "Friedrich Engels" i Dresden i *Sektion Seestreikräfte* samt på sovjetiske militærakademier. Således blev officererne på missilbådene uddannet på den højere søofficersskole "Kirov" i Baku ved Det Kaspiske Hav.⁵⁶

Ifølge den planlægning, som var udarbejdet (se ovenfor) hen over vinteren 1977/78, bestod *Volksmarines* vigtigste opgaver som en del af "Den Forenede Østersøflåde" i tilfælde af krig af:

- At opnå søherredømmet frem til Kielerbugten,
- At deltage i de fælles landgangsoperationer for at erobre de danske øer,
- At understøtte og forsyne "Kystfronten" under fremstødet mod vest og nord-vest,
- At forberede gennembruddet til Nordsøen.

I den sammenhæng var en række samtaler mellem admiral Ehm og flådeadmiral Gorshkov i januar 1980 af central betydning; i lyset af den kvantitative og kvalitative styrke, som *Volksmarine* havde opnået under de forudgående årtier, var det Ehm magtpåliggende, at *Volksmarine* som den geografisk set vestligst placerede af de tre flåder selvstændigt (men dog med bistand fra den missilbådsbrigade, som "Den Baltiske Rødbannerflåde" havde forlagt til den polske flådebase i Swinoujście) var i stand til at fuldføre den første operation i en fremtidig krig, nemlig at hindre NATOs flådekræfter i at trænge ind i Østersøen vestfra og dermed opnå søherredømmet i den vestlige Østersø.

Gorshkov og Ehm var enige om, at dette betød, at *Volksmarine* skulle være i stand til på egen hånd at lukke de danske bælter og Øresund for NATOs flådekræfter, inden "Den Baltiske Rødbannerflåde" og den polske flåde havde forladt deres støttepunkter længere østpå. Som Ehm så det, ville det betyde, at *Volksmarines* operationsretning i en fremtidig krig for en tid ville gå i to retninger: vest mod de danske bælter og nord mod Øresund.⁵⁷

Omsider forpligtede i 1980 alle Warszawapagtlande sig til i krigstid at underordne deres væbnede styrker den sovjetiske generalstab (dog ikke Rumæni-

56 Minow (1998), s. 256, Heiner Bröckermann, *Landesverteidigung und Militarisierung – Militär- und Sicherheitspolitik der DDR in der Ära Honecker 1971 – 1989* (Berlin 2011), s. 379 ff., Elchlepp (2000), s. 262 ff. og Grooss (2005), s. 10 ff.

57 Minow (2011), s. 371 f.

en); den sovjetiske generalstab blev således det reelle og formelle magtcentrum i Warszawapagten, mens Warszawapagtens forenede kommando under ledelse af marskal V.G. Kulikov (som var dens øverstbefalende fra 1977 til 1989) alene havde en koordinerende rolle.⁵⁸ I juni 1982 kunne marskal Kulikov henvise til, at i og med at principperne for føringen af Warszawapagtens styrker og deres kommandoorganer i krig var blevet vedtaget af Warszawapagtlandenes regeringer, udestod alene at få udarbejdet retningslinjer for, hvorledes dette kunne udmøntes i praksis.⁵⁹ Hvad resultatet af dette arbejde blev, vides ikke, og heller ikke, hvilke konsekvenser det ville have fået for føringen af "Den Forende Østersøflåde" i krig. Alene *Volksmarines* angrebskræfter (*Stosskräfte*), dvs. missilbådene og motortorpedobådene, skulle i tilfælde af krig ledes direkte af den øverstbefalende for *Volksmarine*. Den operative ledelse af søkrigen i Østersøen ville fortsat blive varetaget af "Den Baltiske Rødbannerflådes" øverstbefalende.

Forestillingerne om de strategiske grundparametre i en mulig kommende krig begyndte at ændre sig først i 1980'erne. Baggrunden for dette var stagnationen i Warszawa-pagtlandenes økonomiske formåen, krigen i Afghanistan (som Sovjetunionen havde besat i 1979) og den nedslidning af hæren og luftvåbnet, som blev resultatet af kampen mod *mujahedin*. Hertil kom det amerikanske koncept om *Air Land Battle*, som bidrog til, at man fra sovjetisk side nåede den konklusion, at det ikke længere var muligt at gennemføre kamphandlinger af større omfang i Europa. Medvirkende var også den polske krise efter dannelsen af den uafhængige fagbevægelse *Solidarnosc* i 1980 og den sovjetiske erkendelse af, at brugen af militær magt ikke længere var et egnet middel til at sikre Sovjetunionens overherredømme over de øvrige Warszawapagtlande. Og videre at en sovjetisk væbnet intervention i Polen dermed var udelukket. Krisen i Polen fandt sin løsning ved, at general Jaruzelski proklamerede undtagelsestilstand i 1981 og dermed overflødiggjorde en væbnet sovjetisk intervention.⁶⁰

Det var samtidig et årti, hvor diskrepansen mellem DDR's og dermed Warszawa-pagtstyrkernes teknologiske formåen blev stedse mere udtalt. De blev overhalet af NATOs teknologiske forspring i form af, som allerede nævnt, HARPOON- og KOMORAN-missiler. På et møde i januar 1980 mellem de tre flådechefer i

58 Neitzel (2020), s. 430.

59 Bundesarchiv – Militärarchiv DVW1/114494: korrespondance mellem forsvarsminister Heinz Hoffmann og generalsekretæren for SED, Erich Honecker, i 1982: forsvarsministeren til Erich Honecker den 24. juni 1982.

60 Siegfried Lautsch, "Kämpfen können, um nicht kämpfen zu müssen" – Operatives Denken im Selbstverständnis der NVA der DDR in den 1980er-Jahren am Beispiel der Operativen Planungen des Militärbezirks V (Bundesministerium für Verteidigung, Politik I 5, Gespräch am Ehrenmal vom 1. Juni 2021), s. 17 f. samt Christopher Jones, "Gorbacevs Militärdoktrin und das Ende des Warschauer Paktes", i: Torsten Diedrich o.a. (udg.), *Der Warschauer Pakt. Von der Gründung bis zum Zusammenbruch 1955 – 1991* (Militärgeschichte der DDR, Band 16, Berlin 2009), s. 245 ff.

”Den Forenede Østersøflåde” havde den sovjetiske øverstbefalende, admiral Michailin, udtrykt bekymring over udsigterne til at opnå søherredømmet i lyset af de omfattende minespærringer i den vestlige del af Østersøen og forventningen om NATOs ”hårnakkede” forsvar af området. Admiral Ehm havde hertil svaret, at ”vi vil og kan opfylde opgaverne”.⁶¹

Uanset Ehms håndfaste syn på *Volksmarines* muligheder må det noteres, at *Volksmarine* havde en betydelig agtelse for det forsvar, som det danske søværn og *Bundesmarine* stod for i den vestlige del af Østersøen. Minefaren bedømtes som ”en hovedfare”, og såfremt det lykkedes de danske minelæggere at få lagt alle planlagte minefelter, ville en amfibielandgang på den sjællandske gruppe blive ”yderst kompliceret, hvis ikke sågar umulig”. Den mest effektive form for beskyttelse mod minefaren bestod efter *Volksmarines* mening i at ødelægge både minelæggerne og de danske minedepoter på et tidligt stadie i en konflikt. Også de danske og vesttyske Ubåde beredte ”betydelige bekymringer”, hvilket også gjaldt de vesttyske *Marineflieger* med deres KOMORAN-missiler.⁶²

Frem til vedtagelsen i 1987 i Østberlin af en ny defensiv militærdoktrin for Warszawapagten var det antagelsen, at en krig efter en kort spændingsperiode ville starte med et overraskende angreb fra 1. echelon af de sovjetiske styrker på den europæiske krigsskueplads, dvs. ”Gruppen af sovjetiske Styrker i Tyskland” mod vest fra dets positioner umiddelbart ved den indretyske grænse.⁶³ ”Kystfronten” ville starte sit angreb mod den tysk-hollandske Nordsøkyt, fulgt op af den ”jyske operation”. Hvorledes dette skulle ske i praksis, erindrede den tidligere kontreadmiral Günther Pöschel tidligt i 1990’erne sig således:

- Øjeblikkelig landgang på Bornholm, udført af den polske flåde,
- En operativ/strategisk luft- og sølandsætning på den sjællandske øgruppe udført i lyset af den øvrige udvikling på landfronten og kampen om luftherredømmet,
- Taktiske landsætninger på Femern og i Kieler Bugt som direkte støtte til ”Kystfrontens” operationer, udført af *Volksmarine*,
- Ødelæggelse af de NATO-søenheder, som var trængt ind i Mecklenburgerbugten,

61 Minow (2011), s. 372 f. og Diedrich (2013), s. 205. Se også Hendrik Born, *Es kommt alles ganz anders - Erinnerungen eines Zeitzeugen an die Volksmarine der DDR und das Leben danach* (Hamburg 2018), s. 196 ff. om forfatterens deltagelse i planlægningen af *Volksmarines* indsatser mod Danmark i midtfirserne. Born (1944–2018) blev i december 1989, dvs. efter Murens fald, udnævnt til den sidste chef for *Volksmarine*, en post, han bestred indtil den tyske genforening i oktober 1990.

62 Jablonsky, NVA *Volksmarine* (1996), s. 165.

63 Michael Sadykiewicz, *Die sowjetische Militärdoktrin und Strategie* (Koblenz, 1985), især kap. IV, s.72.

- Fremstød med *Volksmarines* missilbåde i Kielerbugten, de danske Bælter og Øresund med det formål at ødelægge i første række danske og vesttyske missilbåde og minelæggere,
- Sikring af DDR's eget kystområde med henblik på at muliggøre forsyningen af søvejen af "Kystfrontens" operationer mod vest og nord,
- I lyset af en gunstig udvikling af operationerne på land, herunder især besættelse af området ved Kielerkanalen, en genåbning af kanalen, foretaget af *Volksmarine*, støttet af enheder fra de to andre flåder og DDR's handelsflåde.⁶⁴

Efter at Michail S. Gorbatschow i marts 1985 havde overtaget posten som generalsekretær i det sovjetiske kommunistparti og lanceret tankerne om en reformering af Sovjetunionen under overskrifterne "perestroika" og "glasnost," vedtog Warszawapagtlandene som nævnt i maj 1987 i Østberlin en defensiv strategi, som blev fulgt op af et direktiv fra den sovjetiske generalstab fra juni 1988 for den defensive planlægning. Herefter så det helt anderledes ud. Hvis NATO-landene skulle angribe, var det forventningen, at det østlige forsvar, efterfulgt af en stabilisering af fronten, ville vare to til tre uger og ville indebære opgivelse af op til 100 km østtysk territorium regnet fra den indre-tyske grænse. *Volksmarine* ville miste samtlige støttepunkter vest for Stralsund og måtte trække sig tilbage til farvandet øst for Rügen. Søherredømmet i Mecklenburger Bugten ville overgå til NATO. Amfibiske operationer var udelukket med undtagelse af dels taktiske landgangoperationer med henblik på at understøtte hæren, dels evakuering af egne tropper.⁶⁵

Imidlertid nærmede DDR's økonomi sig i 1980'erne en tilstand af konkurs, og det blev i stedse større omfang vanskeligt at leve op til de økonomiske krav af den styrkeopbygning, som ønskedes fra sovjetisk side og også fra *Volksmarine* selv. I 1980 indskrænkede *Volksmarine* sin deltagelse i taktiske landgangsoperationer til (muligvis) kun at omfatte Femern og Kielerbugten og ikke længere den sjællandske øgruppe. I 1987 ophørte uddannelsen af 28. og 29. motoriserede infanteriregimenter i amfibiske operationer. De landgangsskibe, som *Volksmarine* rådede over, blev stillet til rådighed for polske og sovjetiske amfibiske operationer.⁶⁶ Herefter var det alene den 7. polske landgangsdivision og den 36. sovjetiske marineinfanteribrigade, som var i stand til at udføre landgangsoperationer mod den sjællandske øgruppe.

Et ønske fra *Volksmarines* side om at købe yderligere ti stk. missilbåde af TARRANTUL-klassen i Sovjetunionen ud over de fem, man allerede havde, måtte

64 Born (2018), s. 190 og Pöschel (1992), s. 171.

65 Pöschel (1992), s. 173.

66 Upubliceret papir fra generalmajor Jørgen Hjorth, januar 2023.

skrinlægges af økonomiske grunde. Et andet og talende eksempel er *Volksmarines* ønske om at udbygge støttepunktet Bug-Dranske på Rügen, hvor missilbådene og motortorpedobåde var hjemmehørende, med en ny *Aussenhafen Bug-Dranske*. Forsvarsminister, armégeneral Heinz Kessler, som i 1985 havde efterfulgt Hoffmann som DDR's forsvarsminister efter sidstnævntes død, skrev den 8. april 1987 herom til centralkomiteemedlemmet Egon Krenz i dennes egenskab af sekretær for sikkerhedsspørgsmål i SED's Centralkomités sekretariat. Åbenbart var Krenz afvisende over for dette ønske, hvorfor Kessler skrev til ham på ny den 18. maj 1987 og understregede, at forslaget var baseret på "en omhyggelig undersøgelse af mulighederne for at stationere skibsfartøjer i de eksisterende støttepunkter samt de territoriale betingelser, som DDR *Küstenwässer* frembød". Forslaget tog også højde for at sikre *Volksmarines* optimale deltagelse i "Den Forenede Østersøflådes" operative indsatser.

Sovjetisk missilbåd af TARANTUL-klassen passerer Kronborg, 1984. Kilde Forsvarsgalleriet.

Hvis den oprindelige udgift på 514 mio. Østmark var for høj, præsenterede Kessler en skrabt udgave på 360 mio. Østmark. Det vides ikke, hvad Krenz har svaret herpå. Byggeprojektet forudsås indledt i 1991. Men i oktober 1990 blev DDR forenet med Forbundsrepublikken Tyskland, og så var, som Krenz fortalte den sovjetiske ambassadør i Østberlin tidligt om morgenen den 10. november 1989, efter at sektorovergangen i Bornholmer Strasse i Berlin var blevet åbnet

aftenen før, og DDR-borgerne var blevet genforenet med vestberlinerne, det hele ”et teoretisk spørgsmål”.⁶⁷

Afslutning

Volksmarine blev formelt nedlagt den 2. oktober 1990 som et led i den tyske genforening. De fleste af *Volksmarines* skibe blev hugget op; af OSA-klassens missilbåde blev fem overgivet til det nu selvstændige Letland, mens resten blev hugget op. Indonesien købte alle PARCHIM-klassekorvetter, alle FROSCHE-landgangsskibe og et antal KONDOR-klasseministrygere. Et antal slæbebåde blev solgt til Holland og Belgien, mens Norge sikrede sig fem forsyningsskibe og Indonesien resten. Hvad angik *Volksmarines* personel, var der yderst få, som fik ansættelse i *Bundesmarine*, og de, der gjorde det, blev rykket to grader ned.⁶⁸

Som en tysk hær adskilte NVA og dermed også *Volksmarine* sig radikalt fra tidligere tyske hære. I modsætning til Weimar-tidens *Reichswehr*, Det Tredje Riges *Wehrmacht* og siden *Bundeswehr* overtog NVA intet fra sine forgængere og orienterede sig helt og fuldt mod Den Røde Hær og sovjetisk militærvidenskab. Den næsten totale grad af identifikation med DDR-regimet og regimets ønske om at skabe en ”arbejder og bondearmé” uden at benytte forgængerens traditioner og eliter gjorde, at NVA fulgte en ”*Sonderweg*” i tysk militærhistorie. Kun på to punkter fortsatte NVA en udviklingstendens fra forgængeren, Det Tredje Riges Værnemagt: Som et led i bestræbelserne på at skabe en nationalsocialistisk *Volksheer* arbejdede det nazistiske regime bevidst på at øge andelen af officerselever fra de klasser, som hidtil havde været stort set ikke-eksisterende blandt de traditionelle leverandører af officerskandidater (adel og borgerskab), nemlig arbejderklassen i byerne og ude på landet. Fra 0 % i førkrigstiden sted deres andel af officerskandidater til 8% ved slutningen af 1942. Det var en udvikling, som DDR-styret førte videre i en ny udgave: I 1956 kom knap 75 % af officererne i NVA fra arbejderklassen; en procentsats, som i 1989 var reduceret til 59 %.⁶⁹

Det andet punkt, hvor NVA videreførte en udviklingslinje fra forgængeren, var i officerernes tilhørsforhold til et politisk parti. I modsætning til officerskorpserne i de tidligere tyske hære siden Tysklands forening i 1871 var NVA (og *Volks-*

67 Groos (2005), s. 11. Korrespondancen Kessler/Krenz kan findes i *Bundesarchiv - Militärarchiv DVW1/115511*. Krenz's samtale med den sovjetiske ambassadør Vjacheslav I. Kochemassov om morgenen den 10. november 1989 er omtalt i Philip Zelikow og Condoleezza Rice, *Germany Unified and Europe Transformed* (Harvard UP, 1995), s. 100 f.

68 Se tabellen VI.7 over, hvad der blev af *Volksmarines* samlede skibsbestand efter 1990 i Echlepp (2000), s. 231 ff, samt Groos (2005), s. 13.

69 Se Neitzel (2020), s. 437 ff. og Bernhard R. Kroener, ”Strukturelle Veränderungen in der militärischen Gesellschaft des Dritten Reiches“, i: Michael Prinz og Rainer Zitelmann (udg.), *Nationalsozialismus und Modernisierung* (Darmstadt 1991), s. 267 ff.

marine) særegent ved, at stort set alle officerer var medlemmer af det regerende kommunistparti, SED. Indtil Det Tredje Rige havde medlemskab af et politisk parti været udelukket for tyske officerer. Men i takt med de betydelige tab i Værnemagten på Østfronten efter 1941 voksede behovet for en styrket ideologisk indoktrinering af mandskabet med paroler om at holde ud til det sidste og vise sig *krisenfest* i kamp. Spørgsmålet var, hvem der skulle stå for det. En måde at gøre det på ville have være, at kopiere det sovjetiske system med politiske kommissærer, men som Adolf Hitler sagde i november 1943: ”Vi ønsker ingen kommissærer. Officerer skal selv være kommissærer.” Denne udvikling blev hjulpet på vej af det faktum, at i første halvdel af krigen var 88 % af officerskandidaterne medlem af NSDAP eller dermed forbundne organisationer.⁷⁰

I NVA fortsatte denne tendens; ifølge en temmelig præcis vurdering fra det vesttyske *Bundesnachrichtendienst* fra 1969 var knap 100 % af NVA's officerer (dvs. inkl. *Volksmarines* officerer) medlemmer af SED; i modsætning til underofficerskorpset og de menige, hvor partimedlemskabet var langt mindre, havde regimet dermed sikret en solid støtte i officerskorpset. Men ud fra devisen ”tillid er godt, men kontrol er bedre” og i kraft af sovjetisk militærvidenskabs dominerede indflydelse i NVA introduceredes en politisk parallelstruktur i NVA, de såkaldte *Politorgane*. Der var partigrupper i alle enheder, og på chefniveau blev der installeret *Politoffiziere*, som udøvede en kontrolfunktion i forhold til de militære chefer. Men for at regimet kunne vide sig helt sikre på officerskorpsets ubetingede loyalitet over for parti og stat, opbyggede også DDR's *Ministerium für Staatssicherheit* sin egen parallelstruktur i NVA med medarbejdere i stabe o.l. samt et net af ”uformelle medarbejdere”, dvs. meddelere i alle enheder.⁷¹

Som den tyske militærhistoriker Sönke Neitzel anfører, lykkedes det for DDR at opbygge en væbnet magt uden at overtage traditioner og (kun i yderst begrænset omfang) eliten fra forgængeren, dvs. den nazistiske Værnemagt. Som sådan udgjorde NVA en ”*Sonderweg*” i tysk militærhistorie. Ikke kun i politisk betydning, men også i kraft af den særegne østtyske militære kultur, som var dikteret af sovjetisk militærvidenskab, men også af en selektiv læsning af, hvad man opfattede som en ”progressiv” tysk historie. Men lige så lidt som der ingen vej førte fra den tidligere tyske militærhistorie til NVA (bortset fra de ovennævnte to punkter), så førte der ingen vej fra NVA til det *Bundeswehr*, som kom ud af den tyske genforening.

70 Citatet er fra Prinz og Zitelmann (1991), s. 286; procentsatsen for partimedlemmer er taget fra Bernhard R. Kroener, ”Auf dem Weg zu einer ”nationalsozialistischen Volksarmee”, i: Martin Broszat o.a.(udg.), *Von Stalingrad zur Währungsreform. Zur Sozialgeschichte des Umbruchs in Deutschland* (München, 1990), s. 682.

71 Neitzel (2020), s. 420 og s. 422.

Kilder og litteratur

Kilder:

Bundesarchiv - Militärarchiv, Freiburg i.B., Tyskland,
DVW 1/114494, DVW 1/114497, DVW1/115511.

Instytut Pamięci Narodowej, IPN (Institut for National Erindring), Warszawa, Polen,
j.nr. IPN BU 2603/12408 og j.nr. IPN BU 2603/12278.

Litteratur:

Andersen, Steen, "Krigsplanlægning og fjendebilleder- Den Polske Front", *Siden Saxo* (2019, nr. 3),

Bjøl, Erling, *Nordic Security*, Adelphi Paper no. 181 (London 1983).

Bogason, Peter, *Søværnet og den kolde krig – Politik, strategi og taktik* (København 2016).

Born, Hendrik, *Es kommt alles ganz anders- Erinnerungen eines Zeitzeugen an die Volksmarine der DDR und das Leben danach* (Hamburg 2018).

Breyer, Siegfried og Peter Joachim Lapp, *Die Volksmarine der DDR. Entwicklung – Aufgaben – Ausrüstung* (München 1985),

Bröckermann, Heiner, *Landesverteidigung und Militarisierung – Militär- und Sicherheitspolitik der DDR in der Ära Honecker 1971 – 1989* (Militärgeschichte der DDR, Band 20, Berlin 2011),

Brühl, Reinhard o.a. (udg.), *Armee für Frieden und Sozialismus – Geschichte der Nationalen Volksarmee der DDR* (Berlin, DDR, 1985).

Dansk Institut for Internationale Studier, *Danmark og den kolde krig*. Bind 3 (København 2005),

Davenport, Brian A., "The Ogarkov Ouster: The Development of Soviet Military Doctrine and Civil/Military Relations in the 1980s", i: *The Journal of Strategic Studies*, volume 14, June 1991, number 2, s. 129 ff.,

Deim, Hans Werner, "Strategisches, operatives und taktisches Denken", i: Walter Jablonsky og Wolfgang Wünsche (udg.), *Im Gleichschritt? Zur Geschichte der NVA* (Berlin 2001),

Diedrich, Torsten, "Zur Rolle der Nationalen Volksarmee der DDR in der operativen Planung des Warschauer Paktes unter besonderer Berücksichtigung der 1960er Jahre", i: Rüdiger Wenzke (udg.), *Die Streitkräfte der DDR und Polen in der Operationsplanung des Warschauer Paktes* (Potsdamer Schriften zur Militärgeschichte, Band 12, 2010), s. 26,

Diedrich, Torsten, "Die DDR-Marine in den Vereinten Seestreitkräften des Warschauer Paktes und das Operationsgebiet Ostsee", i: Thomas Wegener Friis og Michael F. Scholz (udg.), *Ostsee – Kriegsschauplatz und Handelsregion, Festschrift für Robert Bohn* (Gotland University Press, 2013), s. 193 ff.

Elchlepp, Friedrich (udg.), *Die Volksmarine der DDR: Deutsche Seestreitkräfte im Kalten Krieg* (Hamburg 2000).

Friis, Thomas Wegener, *Den usynlige front – DDRs militære spionage i Danmark under den kolde krig* (København 2005).

Gemzell, Carl-Axel, Warszawapakten, DDR och Danmark. Kampen för en maritim operationsplan i: *Historisk Tidsskrift*, bind 96, 1996, s. 32.

Gorshkow, S.G., *Die Seemacht des Staates* (Berlin, Militärverlag der DDR, 1978), s. 203 ff.,

- Grooss, Poul, *Fra vinduesdekoratør til admiral: Volksmarines korte historie* (2005) hentet fra: <https://www.krigsvidenskab.dk>.
- Jablonsky, Walter, "Die NVA in den Vereinten Streitkräften des Warschauer Paktes", i: Klaus Naumann, *NVA- Anspruch und Wirklichkeit nach ausgewählten Dokumenten* (Hamburg, 1996),
- Jones, Christopher, "Gorbachevs Militärdoktrin und das Ende des Warschauer Paktes", i: Torsten Diedrich o.a. (udg.), *Der Warschauer Pakt. Von der Gründung bis zum Zusammenbruch 1955 – 1991* (Militärgeschichte der DDR, Band 16, Berlin 2009, s. 245 ff.
- Kroener, Bernhard R., "Auf dem Weg zu einer "nationalsozialistischen Volksarmee", i: Martin Broszat o.a. (udg.), *Von Stalingrad zur Währungsreform. Zur Sozialgeschichte des Umbruchs in Deutschland* (München 1990).
- Kroener, Bernhard R., "Strukturelle Veränderungen in der militärischen Gesellschaft des Dritten Reiches", i: Michael Prinz (udg.), *Nationalsozialismus und Modernisierung* (Darmstadt 1991).
- Lautsch, Siegfried, "Zur operativen Einsatzplanung der 5. Armee der NVA im Rahmen einer Front der Vereinten Streitkräfte der Warschauer Vertragsorganisationen in den 1980er Jahren", i: Rüdiger Wenzke (udg.), *Die Streitkräfte der DDR und Polen in der Operationsplanung des Warschauer Paktes* (Potsdamer Schriften zur Militärgeschichte, Band 12, 2010), s. 35.
- Lautsch, Siegfried, "Kämpfen können, um nicht kämpfen zu müssen" – *Operatives Denken im Selbstverständnis der NVA der DDR in den 1980er-Jahren am Beispiel der Operativen Planungen des Militärbezirks V* (Bundesministerium für Verteidigung, Politik I 5, Gespräch am Ehrenmal vom 1. Juni 2021), s. 17 f.
- Minow, Fritz, "Die Seestreitkräfte der Nationalen Volksarmee – von der Seepolizei zur Volksmarine", i: Wolfgang Wünsche (udg.), *Rührt Euch! Zur Geschichte der NVA* (Berlin 1998),
- Minow, Fritz, *Die NVA und Volksmarine in den Vereinten Streitkräfte – Geheimnisse der Warschauer Vertragsorganisation* (Friedland 2011).
- Müller-Enbergs, Helmut (udg.), *Wer war wer in der DDR?* (Berlin 2010).
- Neitzel, Sönke, *Deutsche Krieger - Vom Kaiserreich zur Berliner Republik - eine Militärgeschichte* (Berlin 2020).
- Polmar, Norman (udg.), *Admiral Gorshkov- The Man Who Challenged the U.S. Navy* (Naval Institute Press, Annapolis, Maryland, 2019).
- Pöschell, Günther, "Seefahrt macht frei! Leider nicht immer...über die Volksmarine der NVA", i: Manfred Backerra (udg.), *NVA – Ein Rückblick in die Zukunft – Zeitzeugen berichten über ein Stück deutscher Militärgeschichte* (Köln 1992).
- Sadykiewicz, Michael, *Die sowjetische Militärdoktrin und Strategie* (Koblenz 1985),
- Streletz, Fritz, "Der Nationale Verteidigungsrat und das Vereinte Kommando des Warschauer Vertrages", i: Wolfgang Wünsche (udg.), *Rührt euch! Zur Geschichte der NVA* (Berlin 1998), s. 161 f.
- Szafran, Czeslaw, "Die Seekriegsflotte der Volksrepublik Polen in der Vereinten Ostseeflotte des Warschauer Paktes", i: Rüdiger Wenzke (udg.), *Die Streitkräfte der DDR und Polen in der Operationsplanung des Warschauer Paktes* (Potsdamer Schriften zur Militärgeschichte, Band 12, 2010), s. 85 f.
- Zelikow, Philip og Condoleezza Rice, *Germany Unified and Europe Transformed* (Harvard University Press 1995).

- Wenzke, Rüdiger, "Die Nationale Volksarmee (1956–1990) ", i: Torsten Diedrich (udg.), *Im Dienste der Partei. Handbuch der bewaffneten Organe der DDR* (Berlin 1998).
- Wettig, Gerhard, "Neue Erkenntnisse aus sowjetischen Geheimdokumenten über den militärischen Aufbau in der SBZ/DDR 1947-1952", *Militärgeschichtliche Mitteilungen*, nr. 53 (1994), s. 406 og 412 f.
- Zelikow, Philip og Condolezza Rice, *Germany Unified and Europe Transformed* (Harvard University Press 1995).

Summary: the East German People's Navy and Denmark

The East German People's Navy, which during the later stages of the Cold War was to play a significant role in a war between NATO and the Warsaw Pact in the Baltic Sea, was created as a mere maritime police in 1950. Not until 1956 was it renamed and structured as a navy as part of the newly created National People's Army. The build-up of the People's Navy to an arm capable of performing a number of offensive and defensive tasks in a perceived war between East Germany, Poland and the Soviet Union and the Federal Republic of Germany and Denmark in the Baltic Sea took place over the coming years. Thanks to Soviet deliveries of in particular torpedo boats and missile boats the East German People's Navy was a sizable factor in the Warsaw Pact plans for gaining control of the western part of the Baltic Sea and a breakthrough of the Danish straits in the 1970s and the 1980s. Due to its geographical position as the westernmost navy of the three Warsaw Pact navies in the Baltic Sea the People's Navy addressed this role with much élan. The technological development in the last decades of the Cold War had, however, the consequence that NATO gained the upperhand vis-à-vis the three Warsaw Pact navies in the Baltic thanks to the introduction of new weapon systems like the HARPOON missiles. The German reunification in 1990 meant that that the People's Navy was disbanded and most of its vessels sold to e.g. Indonesia. As for the officers, only a limited number was accepted in the *Bundesmarine*.